

Η ΒΛΑΧΟΦΩΝΗ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Νικόλαος Μέρτζος
Αντιπρόεδρος: Αθανάσιος Καραθανάσης
Γεν. Γραμματέας: Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
Ταμίας: Θεόδωρος Ι. Δαρδαβέσης
Έφορος Βιβλιοθήκης: Ιωάννης Κολιόπουλος
Σύμβουλοι: Βασίλειος Πάππας
Χαράλαμπος Νάσλας
Κωνσταντίνος Πλαστήρας
Κωνσταντίνος Χατζηδήμος

Χορηγός: Θεοδότη Ι. Μανδύλα

Copyright: © 2010: ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σε μια πρώτη μορφή το μικρό αυτό δοκίμιο, κεφάλαιο αρκετών προηγουμένων βιβλίων του συγγραφέα, κυκλοφόρησε αυτοτελώς το 2010 η Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης σε τρεις γλώσσες –ελληνική, αλβανική και σλαβική.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

N. I. ΜΕΡΤΖΟΣ

Η ΒΛΑΧΟΦΩΝΗ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011

Η ΒΛΑΧΟΦΩΝΗ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ

Ο όρος Βλάχοι αποτελεί ετεροπροσδιορισμό. Έτσι ορίζονται από τρίτους όσοι αυτόχθονες Έλληνες, προ πάντων ορεσίβιοι, λατινοφώνησαν στην προφορική αποκλειστικά λαλιά επειδή υπηρέτησαν ως στρατιώτες και αξιωματούχοι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα και στον ευρύτερο χώρο της Βαλκανικής.

Ανεκάθεν εμείς οι αποκαλούμενοι Βλάχοι αυτοπροσδιοριζόμαστε ως Αρμάνοι, δηλαδή Ρωμαίοι πολίτες της καθ' ημάς Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η επωνυμία Ρωμαίος ήταν πολιτικός τίτλος τιμής: δικαίωμα ισονομίας και ίσης συμμετοχής στην εξουσία. Ουδέποτε, επί χίλια εξακόσια χρόνια, προσδιόριζε εθνική καταγωγή. Γι' αυτό, όλα τα επόμενα 1.200 χρόνια όλοι οι Έλληνες, ως ισότιμοι πολίτες της Ρωμαϊκής και, έπειτα, της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αυτοπροσδιορίζονταν ως Ρωμαίοι και ήσαν υπερήφανοι γι' αυτό. Πολύ περισσότερο οι Βλάχοι που συνεχώς ήσαν επίλεκτοι στρατιώτες και αξιωματούχοι της Αυτοκρατορίας. Έτσι ακριβώς εμείς οι Βλάχοι επονομάζουμε τον εαυτό μας: Αρμάνοι –με κωφή προφορά. Αρειμάνιος στην ελληνική σημαίνει αγέρωχος πολεμιστής. Ρωμανία, εξ άλλου, ονομάζονταν συνεχώς κατά τους τελευταίους αιώνες της η πατρώα μας Αυτοκρατορία. Ακόμη μέχρι σήμερα όλοι ανεξαιρέτως οι Έλληνες αυτό-προσδιοριζόμαστε επίσης ως Ρωμιοί και ορίζουμε το Γένος μας ως Ρωμιοσύνη.

Όμως, τι ακριβώς είναι οι Βλάχοι και από πού προήλθαν; Το διπλό ερώτημα τίθεται συνεχώς τα τελευταία χίλια χρόνια και λαμβάνει ποικίλες, αντιτιθέμενες μεταξύ τους, απαντήσεις.

Σύμφωνα με τις κυριότερες εκδοχές, οι Βλάχοι είναι χωριστά κατά περίπτωση Δάκες ή Θράκες ή Ιλλυριοί ή Κέλτες ή απόγονοι αρχαίων Ρωμαίων ή λατινοφωνήσαντες αυτόχθονες κατά τόπον πληθυσμοί. Από τα μέσα του 19ου αι. η πολιτική σκοπιμότητα προσέθεσε άλλες τρεις απαντήσεις, εξ ίσου διαμετρικά αντίθετες μεταξύ τους: οι Βλάχοι είναι Ρουμάνοι, όχι είναι Έθνος Βλάχων, όχι είναι Ιταλοί!

Παρότι καθεμιά απάντηση αναιρεί όλες τις υπόλοιπες, όλες οι απαντήσεις συμφωνούν ότι οι Βλάχοι είναι λατινόφωνοι, απρόοπτοι, ανυπότακτοι, εύστροφοι και σκληροί πολεμιστές. Επίσης οι οκτώ από τις εννέα παραπάνω απαντήσεις δεν στηρίζονται στις προηγούμενες ιστορικές πηγές ούτε εξηγούν αυταπόδεικτα γεγονότα όπως τα ακόλουθα:

(1) Γλώσσα, παρόμοια με τα βλάχικα, αναγνωρισμένη επίσημα μάλιστα στην Ελβετία, ομιλούν και γράφουν μέχρι σήμερα εκατοντάδες χιλιάδες ορεσίβιοι Ελβετοί.

(2) Όλοι οι Βλάχοι κατανοούν πολύ περισσότερο την ελβετική ραιτορωμανική, την πορτογαλική, την ισπανική και την ιταλική παρά τη ρουμανική.

(3) Οι Γερμανοί και εν συνεχεία όλοι οι Σλάβοι ονόμαζαν Βλάχους όλους τους λατινόφωνους Λαούς ανεξάρτητα από την εθνική καταγωγή καθενός λατινόφωνου Λαού.

(4) Η Πολωνία μέχρι σήμερα ονομάζει Wloshy, δηλαδή Βλαχία, την Ιταλία.

(5) Οι Βλάχοι της πατρώας μας Αυτοκρατορίας και, αργότερα, του χώρου της ουδέποτε έγραψαν στην προφορική τους γλώσσα. Έγραψαν μόνον στην ελληνική –και μάλιστα περισπούδαστα έργα της νεότερης Ελληνικής Γραμματείας.

(6) Βλάχοι στην Ελλάδα ήσαν οι περισσότεροι και μεγαλύτεροι Εθνικοί Ευεργέτες και Αρματολοί, καθώς επίσης ξακουστοί ήρωες της Εθνεγερσίας, Πρωθυπουργοί και εκατοντάδες άλλες εξέχουσες προσωπικότητες της ελληνικής Ιστορίας.

Όλες οι προαναφερόμενες κατηγορηματικές αλλά μεταξύ τους αντιφατικές θεωρίες περί Βλάχων συνθέτουν έναν πολύπλοκο Λαβύρινθο. Για να εξέλθεις λοιπόν στο φως της ημέρας, χρειάζεσαι τον μίτο της Αριάδνης. Τον μίτο της Ιστορίας ξετυλίγουν σε χρόνο ανύποπτο οι εγκυρότεροι αυτόπτες μάρτυρες, που αυταποδεικτως δεν υπηρετούσαν καμιά σκοπιμότητα ούτε τους έλειπε η βαθειά παιδεία. Όλοι αυτοί μαρτυρούν διαδοχικά, από πηγή σε πηγή κι από εποχή σε εποχή, επί μακρούς αιώνες ότι από τον 2ο μ.Χ. αι. οι γηγενείς πληθυσμοί στον ευρύτερο ελληνικό χώρο λατινοφώνησαν λόγω της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Όλοι μάλιστα οι ιστορικοί μαρτυρούν στον καιρό τους ότι οι γηγενείς ελληνικοί πληθυσμοί χρησιμοποιούσαν την λατινική μονάχα στην προφορική τους λαλιά: *φθέγγεσθαι, λόγω Ρωμαίων χρώνται, εκφωνείσθαι ρήμασι ρωμαϊκοίς* κ.ά.

Πρώτος αδιαμφίβητος μάρτυρας είναι ο ιστορικός Πλούταρχος. Μελέτησε, συνέκρινε και έγραψε τη ζωή και το έργο μεγάλων αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων ανδρών στο βιβλίο του *Βίοι παράλληλοι*. Επί πλέον έζησε από το 50 έως το 120 μ.Χ. και βρισκόταν σε απόσταση εκατό μόλις ετών από την επικράτηση των Ρωμαίων στον ελληνικό χώρο και στα Βαλκάνια. Είδε με τα μάτια του την πραγματική κατάσταση και πληροφορήθηκε ζωντανά την παλαιότερη που την παρέδωσαν αυθεντικά από πατέρα σε γιο οι μόλις τρεις προηγούμενες γενεές. Καταθέτει, λοιπόν, ότι στον καιρό του «όλοι οι άνθρωποι στην προφορική του λαλιά, στον λόγο τους, χρησιμοποιούσαν τη λαλιά των Ρωμαίων». Γράφει:¹

Ως δοκεί μοι περί Ρωμαίων λέγειν, ων μεν λόγω νυν ομού τι πάντες άνθρωποι χρώνται

Ήταν φυσικό. Είχε επικρατήσει, εδώ κι έναν αιώνα, ακλόνητη η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και όσοι τουλάχιστον υπήκοοί της συναλλάσσονταν με τη ρωμαϊκή εξουσία ή την υπηρετούσαν ή απλώς ήσαν αναγκασμένοι να καταλαβαίνουν τις εντολές της, τους νόμους της, τις δικαστικές και διοικητικές αποφάσεις, βρέθηκαν αναγκασμένοι να κατανοούν και προφορικά να μιλούν τη λατινική γλώσσα της.

Ο Ρωμαίος ιστορικός Δίων Κάσσιος (163-235 μ.Χ.), ο οποίος γεννήθηκε 43 χρόνια μετά τον θάνατο του Πλουτάρχου, αναφέρει στα *Ρωμαϊκά* του² ότι ο Αυτοκράτωρ Αντωνίνος ο Ευσεβής, που εβασίλευσε από το 138 έως το 161 μ.Χ., συγκρότησε επί τόπου τρεις Λεγεώνες από γηγενείς Μακεδόνες, Ηπειρώτες και Αιτωλούς: την 5η, 7η, και 6η. Στα βλάχικα η 5η ονομάζεται «τσίντσιν» και, γι' αυτό, οι Σέρβοι ονόμασαν «Τσίντσαρ» τους Βλάχους.

Κάθε Λεγεώνα αποτελούσαν 16.000 άνδρες –βαριά οπλισμένοι– οι οποίοι υπηρετούσαν επί 25 συνεχή χρόνια ακολουθούμενοι στο στρατόπεδο, ακόμη και

1. Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, VIII, 8

2. Δίων Κάσσιος LXXVIII, 7, 1, σελ. 380

στις εκστρατείες, από τις οικογένειές τους. Αυτοί όλοι, ένας συνολικός πληθυσμός 60.000 περίπου ενόπλων και επί πλέον πολυπληθών αμάχων συγγενών τους, λατινοφώνησαν φυσικά.

Αμέσως μετά τη συγκρότηση των παραπάνω Λεγεώνων με αυτόχθονες Έλληνες, ο Αυτοκράτωρ Καρακάλλας, το 212 μ.Χ., απένειμε σ' όλους τους υπηκόους του το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη ανυψώνοντάς τους στην έως τότε απρόσιτη τάξη της έννομης ισοτιμίας και ισοπολιτείας. Λατινοφώνησαν, λοιπόν.

Τον 5ο μ.Χ. αι. ο Αυτοκράτωρ Αρκάδιος απέστειλε στο κεντρικό στρατόπεδο του Αττίλα, στη σημερινή Ουγγαρία, πρεσβευτή του τον Πρίσκο με αποστολή να εξαγοράσει τους αιχμαλώτους που είχαν αρπάξει οι Ούννοι επιδρομείς από τα Βαλκάνια, που τότε στην Κωνσταντινούπολη ονομάζονταν Ευρώπη. Ο Πρίσκος, λοιπόν, γράφει ότι όλοι εκείνοι οι αιχμάλωτοι μιλούσαν λατινικά επειδή –τονίζει– στην Ευρώπη, δηλαδή στα Βαλκάνια, όλος ο πληθυσμός είχε λατινοφωνήσει και μόνον στις ακτές μιλούσαν ελληνικά.³

Αυτό βεβαιώνει, ένα περίπου αιώνα αργότερα, στο έργο του *Περί των αρχών της Ρωμαίων Πολιτείας* και ο ιστορικός Ιωάννης Λυδός, σύγχρονος του μεγάλου Αυτοκράτορος Ιουστινιανού, ο οποίος, καιτοι λατινόφωνος ο ίδιος, πρώτος καθιέρωσε την ελληνική γλώσσα στη διοίκηση και στη νομοθεσία με τις περίφημες *Νεαρές* του –τα νέα–, δηλαδή, αυτοκρατορικά διατάγματα. Επί εξακόσια τουλάχιστον χρόνια, έως τότε, σε όλες τις κρατικές υποθέσεις και υπηρεσίες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των υπηκόων της αποκλειστική γλώσσα ήταν η λατινική. Γράφει:⁴

Νόμος ην αρχαίος πάντα μεν τα οπωσούν πραττόμενα παρά τοις Επαρχοις (...) τοις των Ιταλών εκφωνείσθαι ρήμασι (...) τα δε περί την Ευρώπην πραττόμενα πάντα διεφύλαξεν εξ ανάγκης δια το της αυτής οικήτορας, καίπερ Έλληνας εκ του πλείονος όντας, τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας.

Δηλαδή «υπήρχε αρχαίος νόμος να εκφωνούνται λατινικά όσα έπρατταν οι Έπαρχοι (...) και η ανάγκη διεφύλαξε τον νόμο να μιλούν λατινικά όσοι έπρατταν στα Βαλκάνια, και μάλιστα οι δημόσιοι αξιωματούχοι, παρόλο που στην πλειοψηφία τους ήσαν Έλληνες».

Εν προκειμένω πρέπει να υπογραμμισθεί ότι ο Λυδός αναφέρεται επίμονα στην προφορική απλώς εκφώνηση της λατινικής (*εκφωνείσθαι ρήμασι, φθέγγεσθαι*) από τους λατινοφωνήσαντες Έλληνες. Αυτό ακριβώς πράττουν μέχρι σήμερα οι Βλάχοι ως κατ' ευθείαν απόγονοι εκείνων: μιλούν απλώς τη λατινική τους ντοπιολαλιά, αλλά δεν την έγραψαν ούτε τη γράφουν ποτέ.

Αυτή η προφορική λαϊκή λατινική λαλιά ονομάσθηκε αργότερα βλάχικη. Σ' αυτήν τη λαλιά τους οι Βλάχοι κράτησαν μέχρι σήμερα, έστω φθαρμένους από στόμα σε στόμα, αυθεντικούς τους πρωτογενείς λατινικούς πυρήνες. Γι' αυτό σήμερα κατανοούν πλήρως τις βασικές λέξεις-κλειδιά που διατηρούνται παρόμοιες σε όλες τις λατινογενείς ευρωπαϊκές γλώσσες. Παντού είναι παρόμοιες οι λέξεις-κώδικες, όπως π.χ. κεφάλι, αφτιά, μαλλιά, μύτη, δόντι, μέτωπο, χέρι, νύχια, άνθρωπος, γυναίκα, αγόρι, κορίτσι, παλληκάρι, νερό, θάλασσα, σελήνη, ήλιος, άστρα, σπίτι, καπνός, φωτιά, νύχτα, μέρα, όλες οι μέρες της εβδομάδας και οι αριθ-

3. Priscus, *Historiae greci minores*, v. I, Lipsiae 1870, σελ. 190

4. Ιωάννης Λυδός, *Περί των αρχών της Ρωμαίων Πολιτείας*, τ. II, έκδοση Βόννης 1837, σελ. 68.

μοί, αγαπημένη, κατσίκι, ελάφι, αρκούδα, λύκος, γουρούνι, όρνιθα, γάλα, αλάτι, τυρί κ.λ.π. κ.λ.π.

Στον καιρό του Ιουστινιανού, λοιπόν, τα αυτόχθονα αυτοκρατορικά στρατεύματα λατινοφωνούσαν. Ο ιστορικός της εποχής Θεοφύλακτος Σιμοκάττης, περιγράφοντας την εκστρατεία κατά των Αβάρων στη Θράκη το 579-582, σημειώνει αποκαλυπτικά ότι η λατινική λαλιά ήταν η *πατρώα φωνή* των πολεμιστών. Το ίδιο επαναλαμβάνει ο Θεοφάνης:⁵

Ο δε ακολουθών εταίρος εφώνει τη πατρώα φωνή «τόρνα, φράτερ, τόρνα» και ο μιν κύριος του ημιόνου την φωνήν ουκ ήσθετο οι δε λαοί, ακούσαντες και τους πολεμίους επιστήναι αυτοίς υπονοήσαντες, εις φυγήν ετράπησαν «τόρνα, τόρνα» μεγίσταις φωναίς ανακράζοντες.

Δηλαδή: Κι ο σύντροφος, που ακολουθούσε πίσω, φώναζε στην πατρώα φωνή «γέρνει, αδερφέ, γέρνει» (το σαμάρι) αλλά ο ημιονηγός δεν άκουσε τη φωνή, την άκουσαν όμως τα πλήθη των στρατιωτών και νομίζοντας πως έπεσαν σε ενέδρα των εχθρών ετράπησαν σε φυγή κράζοντας με δυνατές φωνές «γύρνα, γύρνα».

Εδώ πρέπει να σημειωθεί στην προφορικά λατινική λαλιά η λέξη «τόρνα» σημαίνει «γέρνει»-«γυρίζει» το σαμάρι στο τρίτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτος και ταυτόχρονα «γύρνα πίσω» στο δεύτερο παθητικό πρόσωπο της προστακτικής «τόρνα τε», δηλαδή «γύρισε τον εαυτόν σου». Οι στρατιώτες νόμισαν, λοιπόν, ότι άκουγαν διαταγή να επιστρέψουν για να μη παγιδευθούν.

Ο σύγχρονος του Ιουστινιανού –και περίπου του Θεοφάνη– ιστορικός Προκόπιος περιγράφοντας κατ' εντολή του Αυτοκράτορος τα αυτοκρατορικά φρούρια και κτίσματα στο έργο του *Περί κτισμάτων* καταγράφει το 553-555 βλάχικα τοπωνύμια με ελληνική γραφή. Αλλά στα ελληνικά αυτά τα τοπωνύμια δεν σημαίνουν τίποτε επειδή είναι βλάχικα: *Σαπτεκάζας* είναι Επτά Σπίτια, *Λουποφοντάνα* Λυκόβρυση, *Μπουργκουάλλτου* Ψηλό Κάστρο, *Γκεμελλομούντες* Χαλινάρι του βουνού - αυχέννας.

Παρά τη συνεχή μαζική παρουσία και δράση τους οι λατινόφωνοι αυτοί πολεμιστές δεν αναφέρονται μέχρι τον 10ο αι. με το όνομα Βλάχοι. Μήπως δεν υπήρχαν έως τότε; Μήπως κατήλθαν από τον Δούναβη περί τον 10ο αι. οπότε αναφέρονται εφεξής με το όνομα Βλάχοι; Η απάντηση είναι απλή: οι λατινόφωνοι αρειμάνιοι προϋπήρχαν ανέκαθεν και, όπως αναφέρθηκε, μνημονεύονται. Αλλά όχι με τέτοιο όνομα γιατί απλούστατα το όνομα Βλάχος δεν υπήρχε. Το όνομα ήλθε, όχι οι Βλάχοι!

Οι Γερμανοί επονόμαζαν αρχικά Volcae, δηλαδή Λαούς –της Λατινικής– όλους τους λατινόφωνους, ιδιαίτερα τους πλησιέστερους τους Κέλτες, και μετά τους είπαν Welsh. Απ' αυτό προήλθαν οι ονομασίες Βαλλόνοι και Ουαλλοί, που ήσαν Κέλτες. Οι Σλάβοι, διερχόμενοι τα γερμανικά εδάφη, πήραν αυτό το γερμανικό όνομα παραφθαρμένο σε Wlaschi το έδωσαν στους λατινόφωνους γηγενείς που βρήκαν στα Βαλκάνια, όταν άρχισαν να εγκαθίστανται σταδιακά ως φόρου υποτελείς Σκλαβήνοι του Αυτοκράτορος. Έτσι προέκυψαν μετά στα ελληνικά χρο-

5. Θεοφάνης, έκδοση Βόννης, I, σελ. 397.

νικά οι Βλάχοι. Οι Ρωμαίοι άρχισαν να ονομάζουν πολύ αργότερα και αυτοί Βλάχους τους λατινόφωνους πολεμιστές τους και τις οικογένειές τους, όταν πλέον είχε επικρατήσει η ελληνική γλώσσα. Γι' αυτό «ξαφνικά» εμφανίσθηκαν από το πουθενά Βλάχοι –τότε είχε εμφανισθεί πρώτη φορά το όνομα Βλάχος, δάνειο από τους Σλάβους. Δεν ήλθαν οι άνθρωποι. Ήλθε το όνομά τους.

Οι Βλάχοι συνέχισαν, φυσικά, να υπηρετούν την Αυτοκρατορία ως πολεμιστές της και οροφύλακές της. Αυτοί, επειδή ήσαν επίλεκτοι ορεσίβιοι πολεμιστές εγκατεστημένοι με τα αναρίθμητα κοπάδια τους στα βουνά, φύλαγαν μέχρι τέλους τις κλεισούρες και τις βασιλικές οδούς. Γι' αυτό και αναφέρονται ως Βλάχοι Οδίται – φύλακες των οδών. Η πρώτη αναφορά γίνεται στον καιρό του Βουλγαροκτόνου, τέλη του 10ου αι., και τη σημειώνει ο Κεδρηνός που μνημονεύει ότι:⁶

Άρχειν αυτών (Βουλγάρων) προχειρίζονται τέσσαρες αδελφοί, Δαβίδ, Μωυσής, Ααρών και Σαμουήλ ... Δαβίδ δε αναιρεθείς μέσου Καστορίας και Πρέσπας εις τας λεγόμενας Καλάς Δρυς παρά τινων Βλάχων Οδιτών

Οι συγκεκριμένοι Βλάχοι Οδίται φύλαγαν το στενό πέρασμα, περί το βλαχόφωνο Πισοδέρι, που ελέγχει μέχρι και σήμερα τις συγκοινωνίες ανάμεσα στη Φλώρινα, τις Πρέσπες, την Κορυτσά και την Καστοριά. Εκεί σκότωσαν τον έναν από τους αδελφούς του Τσάρου των Βουλγάρων Σαμουήλ ο οποίος επαναστάτησε κατά της Αυτοκρατορίας, ενώ ήταν αξιωματούχος της, γιος του κόμητος Νικολάου και Αρμένισσας. Τον πολέμησε σκληρά, επί μακρά έτη, και εντέλει τον συνέτριψε ο Βασίλειος Β' ο Μακεδών ο επικαλούμενος Βουλγαροκτόνος.

Αργότερα μνημονεύει τους Βλάχους η Άννα η Κομνηνή (1083-1148) στο βιβλίο της *Αλεξιάς*, αφιερωμένο στον πατέρα της Αυτοκράτορα Αλέξιο Κομνηνό, όπου διηγείται ότι τους Κομάνους οδήγησαν οι Βλάχοι γιατί γνώριζαν τις κλεισούρες και τις φύλαγαν αλλά αποστάτησαν επειδή, παρά τις συμφωνίες, ο Αλέξιος τους είχε φορολογήσει βαριά.

Μετά το 1204 έχουν γίνει τόσο ισχυροί ώστε εκείνη την εποχή η Θεσσαλία ονομάζεται *Μεγάλη Βλαχία* και η Αιτωλοακαρνανία *Μικρή Βλαχία* η οποία, με σημαντικά διαλείμματα, διατηρήθηκε μέχρι και τον 15ο αι. οπότε την πήραν οι Οθωμανοί και τη μετέφρασαν στα τούρκικα *Κιουτσούκ Ουλάχ*. Έτσι βγήκε στα ελληνικά το προσωνύμιο Κουτσόβλαχοι.

Διατηρώντας ανέκαθεν, λόγω του πολεμικού χαρακτήρα τους, ευρεία αυτονομία στα πλαίσια της Αυτοκρατορίας επαναστατούσαν συχνά όταν η αυτοκρατορική εξουσία γινόταν πολύ συγκεντρωτική ή τους επέβαλε φόρους βαρύτερους από τους συμφωνημένους. Εναντίον τους εξεστράτευσε ο Αρμένιος Ιωάννης Κεκαυμένος, ικανότατος στρατηγός ο οποίος έφερε το αξίωμα του Κατακαλών. Τον συνέτριψαν, όμως, στη Θεσσαλία τον 11ο αι. και αυτός έβγαλε όλο το άχτι του εναντίον τους στο *Στρατηγικόν* του όπου τους χαρακτηρίζει *άπιστον και πονηρόν γένος* αναφέροντας ότι ήσαν βάρβαροι που ήλθαν από τον Δούναβη. Δεν αναφέρει, όμως, πότε και ποιος το μαρτύρησε. Τις δικές του πληροφορίες επαναλαμβάνουν αρκετοί μεταγενέστεροι χρονικογράφοι. Ενωρίτερα, ωστόσο, ο Βουλγαροκτόνος

6. Κεδρηνός, *Σύνοψις ιστοριών αρχομένη από της αναιρέσεως Νικηφόρου Βασιλέως*, Β 435, 11, 78, έκδοση Iohannes Thurn, Βερολίνο, 1973, σελ. 329.

με χρυσόβουλλό του τους είχε υπαγάγει στην Αρχιεπισκοπή Αχριδών, Νέας Ιουστινιανής και πάσης Βουλγαρίας, που αυτός ίδρυσε όταν διέλυσε το εφήμερο Βασίλειο του Σαμουήλ. Αλλά είναι έγκυρη πηγή ο ηττημένος και ταπεινωμένος στρατηγός; Ο μελετητής του Ούγγρος ιστορικός Λ. Ταμάς υπογράμμισε το 1936:⁷

Το να θελήσεις να ξεκαθαρίσεις μια πηγή ιστορικών πληροφοριών υπό τα γραφόμενα του Κεκαυμένου είναι σαν να επιχειρείς το αδύνατον.

Εν προκειμένω είναι αξιοσημείωτο ότι τις απόψεις του Κεκαυμένου για κάθοδο των Βλάχων από τον Δούναβη απέριψαν επιφανείς Ρουμάνοι ιστορικοί όπως οι T. Parahagi, A. Sacerdoteanu, Siviu Dragomir, Cicerone Poghirc και Petre Nasturel.

Ο Ρουμάνος Nicolae Jorga, σοφός ιστορικός ερευνητής, καθηγητής, ακαδημαϊκός, πολιτικός και λογοτέχνης έγραψε ότι:⁸

Από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία οι Βλάχοι ανήλθαν μέχρι τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Και τα έγραφε αυτά, το 1905, οπότε το νεαρό τότε Κράτος της Ρουμανίας είχε αποδυθεί, με πακτωλούς χρημάτων, σχολές και εκκλησιές, σε ολόπλευρη προπαγάνδα για να πείσει τους – αμετάπειστους, όμως – Βλάχους της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου ότι «είναι Ρουμάνοι».

Αμέσως μετά τον Κεκαυμένο, το 1159, ο ραβίνος Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας βρίσκει πιο δυναμωμένους αλλά εξίσου άπιστους, δηλαδή ανυπότακτους, τους Βλάχους μέχρι έξω από τη Λαμία –τότε Ζητούνι– που επισκέπτεται και περιγράφει:⁹

Εδώ βρίσκονται τα σύνορα της Βλαχίας που οι κάτοικοί της ονομάζονται Βλάχοι. Μήτε εις Θεόν μήτε εις Βασιλέα πιστεύουν. Είναι αλαφροί και γρήγοροι σαν ζαρκάδια και κατεβαίνουν από τα βουνά τους στους ελληνικούς κάμπους και τους ληστεύουν. Κανείς δεν ριψοκινδυνεύει πόλεμο μαζί τους ούτε μπορεί να τους υποτάξει.

Η διαδρομή τους είναι συναρπαστική κάθε εποχή και η παρουσία τους στην Ιστορία του Γένους συνεχής. Τη μοναδικότητα και την αξεπέραστη ανδρεία τους διασώζει ευλαβικά και αυθεντικά η συλλογική μνήμη του Γένους στα δημώδη τραγούδια του Ακριτικού Κύκλου, όταν ακόμη η πατρώα Αυτοκρατορία ήταν ακμαία και ο Λαός τους ξεχώριζε:

*Ωσε να στρώσει ο Κωνσταντής
κι Αλέξης να σελώσει
ευρέθη το Βλαχόπουλο
στον μαύρο καβαλάρης
Στο έμπα μπήκε σαν αϊτός
Στο ξέβγα σαν πετρίτης
Στο έμπα χίλιους έκοψε
Στο ξέβγα δυο χιλιάδες
Και στο καλό το γύρισμα
Κανέναν δεν αφήνει*

7. Αχ. Λαζάρου, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα 1996, σελ. 118.

8. N. Jorga, *Geschihte des rumanischen Volkes*, τ. 1, 1905, σελ. 52.

9. Κυρ. Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Αθήνα 1972, σελ. 223 επ.

Υπερασπίστηκαν την Αυτοκρατορία μέχρι τέλους. Πριν ακόμη στεφθεί Τελευταίος Αυτοκράτωρ, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος εξορμά από τον Μυστρά καταλαμβάνει τη Θήβα, παίρνει τη Βοιωτία και αναμετριέται με τους Οθωμανούς στη Θεσσαλία. Στο πλευρό του πολεμούν οι Βλάχοι. Ο W. Miller γράφει:¹⁰

Τότε οι Βλάχοι της Πίνδου ρίχτηκαν από ψηλά κατά των Τούρκων στον μεγάλο θεσσαλικό κάμπο

Ήσαν οι τελευταίες αναλαμπές, όμως. Όταν οι Οθωμανοί επιδρομείς επεκράτησαν και η Πόλη έπεσε, οι Βλάχοι δεν υποτάχθηκαν. Προκειμένου να διαφυλάξει την ειρήνη και την παραγωγή στα εύφορα νέα τιμάρια του ο νικητής Σουλτάνος αναγνώρισε ευθύς αμέσως το υφιστάμενο προαιώνιο προνόμιό τους να φέρουν όπλα, να αυτοδιοικούνται και να πληρώνουν μειωμένους φόρους υπαγόμενοι απευθείας στην εκάστοτε Βασιλομήτορα –τη Βαλιντέ Σουλτάνα. Οι αητοφωλιές τους στα ψηλά βουνά, όπου αποσύρθηκαν, κηρύχθηκαν άβατες. Εκστρατεύοντας να αλώσει τη Βιέννη ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566) θέλει να έχει τα νότια του ασφαλή και τις γραμμές των επικοινωνιών του ελεύθερες. Έτσι αναθέτει στους Βλάχους την αποστολή που ανέκαθεν εκτελούσαν στην Αυτοκρατορία: τη φύλαξη των βασιλικών οδών, των κλεισωρειών και των αμάχων αγροτών. Με επίκεντρο τα βλαχοχώρια ιδρύει τα πρώτα δεκαπέντε αρματολίκια: Καστανιάς στο Βέρμιο, Σερβίων στα Χάσια, Γρεβενών, Ασπροποτάμου, Μαλακασίου και Γαρδικίου-Λιδωρικίου στην Πίνδο, Μηλιάς, Τεμπών και Ελασσόνας στον Όλυμπο, Ανασελίτσας, Αγράφων, Βάλτου και Ξηρομέρου, Πατρατζικίου σε Βελούχι-Θερμοπύλες, Μαυροβουνίου και Κάρλελι.

Η προσωυμία αρματολός είναι λατινόφωνη βλάχικη: *armatul*, ο οπλισμένος και *armatulii* οι οπλισμένοι. Στα ελληνικά ονομάζονται ένοπλοι.

Περίονομοι Βλάχοι αρματολοί αναδεικνύονται στη Μηλιά οι Λαζαίοι, στον νότιο Όλυμπο ο Πάνος Τσάρας και ο θρυλικός γιος του Νικοτσάρας, στα Τέμπη με έδρα τη Ραψάνη οι Τζαχειλαίοι, στον Τύρναβο ο Τζίμας, στα Σέρβια οι Μπιζιωταίοι, στα Γρεβενά ο Γιάννης Πρίφτη –στα βλάχικα ο γιος του παπά, στον Ασπροπόταμο ο Νικόλαος Στορνάρης και ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, στα Άγραφα οι Μπουκουβαλαίοι με γενάρχη τον μυθικό Γερο-Δήμο του δημοτικού τραγουδιού, ο Γιαννάκης Ράγκος και αυτός ο αρχιστράτηγος του Ιερού Αγώνος Γεώργιος Καραϊσκάκης, στον Βάλτο οι Στράτοι και οι Σταθά, στο Καρπενήσι οι Βλαχόπουλοι κι ο Σιαδήμας, στη Βόνιτσα οι Γριβαίοι, οι Δράκοι και ο Τζιώγκας κ.ά. Όταν δεν ήσαν συγγενείς, ήσαν σταυραδέρφια. Το γενεαλογικό δέντρο τους κατέγραψε στα *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*¹¹ ο βλαχόφωνος ιστορικός του Αγώνος Νικόλαος Κασομούλης.

Με το Δημοτικό Τραγούδι του ο ελληνικός Λαός υμνεί επί αιώνες μέχρι σήμερα αντρειωμένους Βλάχους, όπως ο Γερο-Δήμος, ο Νικοτσάρας, ο Γιάννης του Σταθά, ο παπα-Θύμιος Βλαχάβας κ.ά.

Βλάχος ήταν ο μέγας οραματιστής εθναπόστολος Ρήγας ο Βελεστινλής. Τον Θούριό του και όλα σχεδόν τα έργα του τυπώνουν στη Βιέννη οι Βλάχοι αδελφοί

10. W. Miller, *Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1960, σελ. 475.

11. Νικ. Κασομούλης, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, τ. Α', σελ. 3 επ.

Μαρκίδαι Πούλιου, από τη Σιάτιστα, οι οποίοι εκδίδουν την πρώτη ελληνική εφημερίδα.

Αυτοί οι αρματωμένοι Βλάχοι σηκώθηκαν πρώτοι, όταν σήμανε η Εθνεγερσία. Αυτοί, από τη Μακεδονία, έτρεξαν στο πλευρό του Αλεξάνδρου Υψηλάντη στις ηγεμονίες όπου τη Μονή του Σέκου υπερασπίστηκαν άχρι θανάτου οι Βλάχοι στρατηγοί του Πρίγκηπος εθνομάρτυρες Γεωργάκης Ολύμπιος από το Βλαχολείβαδο και Γιάννης Φαρμάκης από το Μπλάτσι.

Η συμβολή των Βλάχων στην Εθνεγερσία είναι καθοριστική και ήδη έχουν μνημονευθεί οι σημαντικότεροι πολέμαρχοι. Αυτοί, όπως οι αρματολοί του Ασπροποτάμου Χριστόδουλος Χατζηπέτρος και Νικόλαος Στουρνάρης, υπερασπίζονται το πολιορκημένο Μεσολόγγι. Ελεύθεροι Πολιορκημένοι είναι εκατοντάδες Βλάχοι αρματωμένοι κι αυτούς μνημονεύει το τραγούδι «Παιδιά της Σαμαρίνας» που ακόμη τραγουδάει και χορεύει όλη η Ελλάδα. Την Ηρωική Έξοδο περιγράφει στο έργο του *Ενθυμήματα Στρατιωτικά* ο αυτόπτης μάρτυράς της ιστορικός του Αγώνα Νικόλας Κασομούλης που τότε έχασε εκεί τον αδελφό του.

Καθοριστική σε πολιτικό επίπεδο υπήρξε και η συμμετοχή του ιατρού Ιωάννη Κωλέττη, από το Συρράκο. Ηγήθηκε του Εμφυλίου Πολέμου εισβάλλοντας στον Μοριά, διετέλεσε ο πρώτος συνταγματικός Πρωθυπουργός της Ελλάδος, οργάνωσε το Κράτος και προ πάντων είναι αυτός ο οποίος διακήρυξε τη Μεγάλη Ιδέα.

Την Εθνεγερσία υμνούν οι εξάδελφοι ποιητές Αριστοτέλης Βαλαωρίτης και Γεώργιος Ζαλοκώστας.

Καθοριστική, επίσης, υπήρξε ενωρίτερα η συμβολή των Βλάχων στην εθνική παιδεία και στην αφύπνιση του Γένους. Αναφέρονται ενδεικτικά οι εξής Βλάχοι Μεγάλοι Διδάσκαλοι του Γένους:

Ιωάννης Κωττούνιος (Βέροια 1572 – Πάδοβα 1657) Φέρει, μεταφρασμένο στα βλάχικα, το παλαιολόγειο επώνυμο Κυδώνης. Ίδρυσε στην Πάδοβα το Κωττουνιανόν Κολλέγιον όπου δίδαξε ελληνική φιλοσοφία, ιδιαίτερα τον Αριστοτέλη.

Νεόφυτος Δούκας (1760-1845) από τα Άνω Σουδενά. Κληρικός. Δίδαξε στη Βιέννη 1803-1814, στο Βουκουρέστι 1815-1821, 1826-1831, μετά στην Αίγινα και στην Αθήνα. Κατέλειπε σπουδαία έργα.

Γρηγόριος Ζαλύκης ή Ζαλύκογλου, από τη Θεσσαλονίκη. Ίδρυσε προεπαναστατικά στο Παρίσι το *Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον*.

Δημήτριος Δάρβαρις (1751-1823) από την Κλεισούρα κ.ά.

Μοσχοπολίτες είναι οι σπουδαίοι Έλληνες λόγιοι:

Αθανάσιος Καβαλλιώτης και Δανιήλ Μοσχοπολίτης: δίδαξαν στη Νέα Ακαδημία της Μοσχοπόλεως τον 18ο αι. Κατέλειπαν σπουδαία έργα και Λεξικό.

Ιωάννης Χαλκεύς, ειδήμων της ελληνικής, της λατινικής και της ιταλικής, μελετητής του Αριστοτέλη, θεολόγος, σχολάρχης στο περιλάλητο Φλαγγιανόν Φροντιστήριον της Βενετίας μεταξύ 1694-1703 και 1710-1718.

Νεκτάριος Τέρπος, θεολόγος και ιερομόναχος. Στη Βενετία εξεδόθησαν τα έργα του *Πίστις* το 1750 και *Θεολογικά Ζητήματα* το 1779.

Αμβρόσιος Παμπέρης, θεολόγος και ιερομόναχος, εφημέριος της ελληνορθόδοξης εκκλησίας της Λειψίας. Στη Χάλλη της Γερμανίας το 1768 εξεδόθησαν τα έργα του *Διδαχαί* και *Περί Επιστολών Τύπον* και το 1802 στη Βιέννη *Ποίημα καρκινικόν*.

Δημήτριος Παμπέρης. Φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στην Ιατρική Σχολή της Πάδοβας. Δάσκαλος του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, γιου του Ηγεμόνος Βλαχίας και ιατρός της ηγεμονικής αυλής στο Βουκουρέστι. Το 1706 εξέδωσε στο Αμβούργο το έργο του *Απαρίθμησης λογίων Γραικών* μεταφρασμένο στη λατινική.

Διονύσιος Μαντούκας (1648-1741) Μητροπολίτης Καστοριάς όπου για είκοσι χρόνια υπηρέτησε την πνευματική και ηθική ανάπτυξη του ποιμνίου του. Βαθύς γνώστης της ελληνικής, της λατινικής της φιλοσοφίας, της θεολογίας και της ρητορικής.

Κωνσταντίνος Ζουπάν, ιατροφιλόσοφος από τους σημαντικότερους Έλληνες λογίους του 18ου αι. Το 1760 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής της Χάλλης. Έδρασε στο Μαγδεμβούργο της Σαξονίας.

Στο Αγιολόγιον του Σωφρονίου Ευστρατιάδου μνημονεύονται έξι Βλάχοι Άγιοι και Νεομάρτυρες. Βλάχοι ήσαν Οικουμενικοί Πατριάρχες Ματθαίος Β΄ και ο μέγας Ιωακείμ Γ΄ ο Μεγαλοπρεπής από το Κρούσοβο. Επίσης ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Ιερόθεος από την Καστανιά τ' Ασπροποτάμου.

Μεγάλοι διδάσκαλοι τον 19ο αι. μνημονεύονται ενδεικτικά οι Κρουσοβίτες Πέτρος Παπαγεωργίου και Ιωάννης Πανταζίδης, καθηγητής της ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και διδάσκαλος των Βασιλέων Κωνσταντίνου και Αλεξάνδρου. Επίσης οι Αναστάσιος Πηχεών και Μαργαρίτης Δήμιτσας από την Αχρίδα.

Η ώρα των βλαχοφώνων Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών εσήμανε αμέσως μόλις ιδρύθηκε το πρώτο ελεύθερο Κράτος των Ελλήνων. Ευθύς μόλις ανέλαβε Κυβερνήτης ο Ι. Καποδίστριας, ο Μοσχοπολίτης Γεώργιος Σ. Σίνας, γενάρχη των ομώνυμων Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών, απέστειλε το 1830 την πλουσιοπάροχη βοήθεια των Βλάχων για τα ορφανά του Αγώνα. Είναι η πρώτη συνεισφορά Ελλήνων στο νέο Κράτος. Και στις 16 Μαΐου 1830 ο Κυβερνήτης έγραφε στον Σίνα:¹²

Εδέχθημεν μετά πολλής ευγνωμοσύνης την ποσότητα των 2.007/100 διστήλων τα οποία μετά των εν Βιέννη συμπολιτών σας Γραικο-Βλάχων προσεφέρετε δωρεάν (...) Είθε το ιδικόν σας παράδειγμα να εγείρη και άλλους ομογενείς (...) Εκφράζομεν προς σε, Κύριε, και προς τους συμπολίτας σου Γραικο-Βλάχους πολλήν ευγνωμοσύνην εκ μέρους των ορφανών και, παρ' ημών, την εξαίρετον υπόληψιν. Ο Κυβερνήτης Ι. Α. Καποδίστριας

Οι Βλάχοι χρυσώνουν το νεαρό Κράτος και την πρωτεύουσά του Αθήνα ως εξής:

Οι Γεώργιος Αβέρωφ, Μιχαήλ Τσοτίτσας και Νικόλαος Στουρνάρας το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Ενισχύουν το Εθνικό Πανεπιστήμιο και η χήρα του Μ. Τσοτίτσα δωρίζει το οικόπεδο όπου ανεγείρεται το Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο βαρόνος Σίμων Σίνας και ο γιος του Γεώργιος την Ακαδημία Αθηνών, τον Μητροπολιτικό Ναό και το Εθνικό Αστεροσκοπείο στην Αθήνα. Επίσης στη Σύρο τον Μητροπολιτικό Ναό της.

12. *Ελληνική Ορθόδοξος Διασπορά στην Ουγγαρία*, Ν.Α. Κοζάνης 2010, σελ. 46.

Ο Γεώργιος Αβέρωφ τη Σχολή των Ευελπίδων, τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, το Καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο, το Εφηβείον, μετέπειτα φυλακές Αβέρωφ και το ένδοξο θωρηκτό «Αβέρωφ», ενώ ιδρύει Γεωργικές Σχολές στη Λάρισα και στην Εύβοια.

Οι εξάδελφοι Ευαγγέλης και Κωνσταντίνος Ζάππας τα Ζάππεια Παρθεναγωγεία στην Κωνσταντινούπολη, στην Αδριανούπολη και στην Αθήνα. Το Ζάππειο Μέγαρο στην Αθήνα. Πρώτοι επιχειρούν να αναβιώσουν στην Αθήνα τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Ο Απόστολος Αρσάκης τα Αρσάκεια Σχολεία

Ο Μιχαήλ Τοσίτσας τα Τοσίτσεια Σχολεία

Ο βαρόνος Κωνσταντίνος Μπέλλιος χαρίζει τη Βιβλιοθήκη του στην Εθνική Βιβλιοθήκη και στον Δήμο Αθηναίων το Δημοτικό Νοσοκομείο «Η Ελπίς», τώρα Πνευματικό Κέντρο του Δήμου. Χρηματοδοτεί την ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας και ιδρύει στην Αταλάντη τον οικισμό Νέα Πέλλα όπου στεγάζονται όσοι Μακεδόνες αγωνίσθηκαν κατά την Εθνεγερσία στη Νότιο Ελλάδα.

Το Οφθαλμιατρείο στην Αθήνα ιδρύουν όλοι μαζί οι Βλάχοι ευεργέτες με συνεισφορές. Στολίζουν το Πανεπιστήμιο με τη ζωφόρο και με τους ανδριάντες των προφυλαίων.

Ο Ιωάννης Μπάγκας χαρίζει το ξενοδοχείο του «Μέγας Αλέξανδρος» στην πλατεία Ομονοίας και με τις προσόδους του το Μπάγκειον Ίδρυμα, χρηματοδοτεί σχολεία και μοιράζει βιβλία στις υπόδουλες ακόμη ελληνικές χώρες.

Ο Χρηστάκης Ζωγράφος, βαθύπλουτος τραπεζίτης στην Πόλη, ιδρύει τα Ζωγράφεια Σχολεία, αγαθοεργά ιδρύματα και Βιβλιοθήκη. Ανακηρύσσεται Μέγας Ευεργέτης του Γένους και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Οι αδελφοί Λάμπρου καταθέτουν τον πυρήνα συλλογής του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου, ενώ παράλληλα ιδρύουν την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και τον Φιλολογικό Σύλλογο Παρνασσός.

Ο Γεώργιος Σταύρου ιδρύει την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

Ανάλογες ευεργεσίες αφιερώνουν οι ίδιοι κι άλλοι επιφανείς Βλάχοι σ' όλον τον ελληνικό χώρο, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αίγυπτο και στη Διασπορά.

Πώς, όμως, ένας τόσο ολιγάριθμος λατινόφωνος ελληνικός πληθυσμός έγινε τόσο ισχυρός, απέκτησε τόσο πλούτο, κυριάρχησε σε τόσο απέραντο χώρο τριών τουλάχιστον Αυτοκρατοριών και ανέπτυξε σε τέτοιο υψηλό βαθμό την ελληνική παιδεία; Η απάντηση βρίσκεται στα προνόμια που κράτησαν ανέκαθεν με το σπαθί τους και στα δίκτυα που ανέπτυξαν με την ευφυΐα τους.

Εγκατέστησαν, έθεσαν υπό τον έλεγχό τους και τροφοδότησαν ένα απέραντο δίκτυο οικονομίας που, μετά τον 16ο αι., μέχρι την αυγή του 20ού αι απλωνόταν από την Οδησό έως τη Βιέννη και τη Λειψία και από τον Δούναβη μέχρι τον Νείλο. Στα κοπάδια τους παρήγαγαν την πρώτη ύλη (γάλα, μαλλί και δέρματα) που οι άοκνες γυναίκες τους επεξεργάζονταν επί τόπου διασφαλίζοντας την προστιθεμένη αξία (τυροκομικά, υφαντά, σκουτιά, κάπες, ρούχα και μαλακά δέρματα). Στα κοπάδια τους παρήγαγαν, επίσης, χιλιάδες γερά άλογα και μουλάρια που από τον 6ο αι. αποτελούσαν τα μεταγωγικά του αυτοκρατορικού στρατεύματος, όπως αναφέρει ο Θεοφάνης, και μετά την Άλωση σχημάτισαν τα επιβλητικά караβάνια με

τα οποία επί αιώνες διέσχιζαν όλα τα Βαλκάνια, ενώνοντας εμπορικά την Ανατολή με τη Δύση. Αυτοί, τέλος, ως αρματολοί φύλαγαν τις βασιλικές οδούς και τα περάσματα εγγυώμενοι την ασφάλεια των βλάχικων караβανιών.

Ακολουθούσαν κυρίως την αρχαία Εγνατία Οδό μέχρι το Δυρράχιο. Υπό τους Οθωμανούς την παρήλλαξαν βορειότερα ώστε να καταλήγει στην αυτόνομη λατινόφωνη Δημοκρατία της Ραγούζας, το μοναδικό ελεύθερο λιμάνι της Ανατολής προς τη Βενετία που στα Αρχεία της αναφέρονται δεκάδες εμπορικοί οίκοι Βλάχων.

Στον κόμβο της παραλλαγής αυτής ανέπτυξαν, κοντά στην Κορυτσά, την ονομαστή Μοσχόπολη. Άνθησε οικονομικά με πληθυσμό 60.000 έως, κατ' άλλους, 80.000 κατοίκων επειδή είχε αναπτύξει την οικονομία της σε διεθνή κλίμακα και σε κάθετη οργάνωση. Χάρη στα εκατοντάδες χιλιάδες γιδοπρόβατά της, στην προηγμένη βιοτεχνία της, στον εμπορικό στόλο της, στα караβάνια της, στη συνεργασία της με τα άλλα παραγωγικά βλαχοχώρια του ελληνικού χώρου και στην οδική ασφάλεια που της παρείχαν σε όλη τη διαδρομή οι Βλάχοι αρματολοί, η Μοσχόπολη κατεργάζονταν το μαλλί και τα δέρματα, σώρευε προστιθεμένη αξία και εξήγαγε τα έτοιμα προϊόντα της στην Ευρώπη (κυρίως Βενετία και Αυστροουγγαρία) με την οποίαν, επί πλέον, ασκούσε, ως διαμεσολαβητής, το εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από και προς τη Δύση-Ανατολή. Ο Βλάχος επιφανής ερευνητής Κωνσταντίνος Μέρτζιος δημοσίευσε το 1947 δεκάδες επίσημα έγγραφα από τα έως τότε άγνωστα Αρχεία της Βενετίας όπου καταγράφονται λεπτομερέστατα οι εμπορικές συναλλαγές της Μοσχόπολης με τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία.¹³ Καλλιέργησε τα Ελληνικά Γράμματα, ίδρυσε τη Νέα Ακαδημία και εγκατέστησε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο μετά το Πατριαρχείο. Διατηρούσε, επίσης, ιδιόκτητο εμπορικό στόλο στην Αδριατική.

Κινούμενοι στα εμπορικά τους δίκτυα Βλάχοι, προερχόμενοι αποκλειστικά από τον ελληνικό χώρο, επισημαίνονται από τον 17ο αι. κιόλας στα Βαλκάνια και στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων στην οποία ανήκαν και πολλές βαλκανικές περιφέρειες όπως η Κροατία, η Σλοβενία, η βόρεια Σερβία, η Τρανσυλβανία. Σ' αυτές –και προς αυτές– τις περιοχές οι Βλάχοι από τον 17ο αι. ήδη ασκούσαν επικερδές εμπόριο, επιστήμες, τέχνες, όπως ιδίως την ασημουργία και τη χαλκουργία και όχι μόνον. Διατηρούσαν τα πλείστα χάνια κατά μήκος των βασιλικών οδών από την Κωνσταντινούπολη ως τη Βιέννη. Διακρίνονταν στους πολέμους και στις επαναστάσεις όλων των συνοίκων τους Λαών. Έστρωναν δρόμους, έχτιζαν περίτεχνα γεφύρια, οικοδομούσαν τις πόλεις. Ιδού ένα σύντομο δρομολόγιο:

Το 1667 με διάταγμά του ο Αυτοκράτωρ Λεοπόλδος των Αψβούργων επιτρέπει να εμπορεύονται και να κατέχουν σπίτια στη βόρεια Ουγγαρία *οι Σέρβοι, οι Αρμένιοι και οι Έλληνες, που ήλθαν από ξένα Βασίλεια και ιδιαίτερα από τη Μακεδονία*.¹⁴

13. Κωνστ. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1947.

14. Czorning, *Ethnographie*, III, σελ. 167. Szazardok 1911, σελ. 366-369, 289-291. Κωνστ. Μέρτζιος, *όπου ανωτ.*, σελ. 188.

Το 1720 στη Βούδα ζούσαν 20 ελληνικές-βλάχικες οικογένειες με δικό τους σπίτι, απόδειξη ότι είχαν λάβει ήδη την υπηκοότητα της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Το 1741 είχαν αυξηθεί σε 40-50.¹⁵ Το 1725 αναφέρονται Βλάχοι χρυσοκοί (αργυροχρυσόχοι) στα περίχωρα της Όρσιαβα και το 1733 και 1742 στην περιφέρεια της Νόβα Παλάνκα.¹⁶ Το 1770 είχαν συμπήξει με άλλους τη συντεχνία των ασημουργών στο Νόβι Σαντ με κυκλοτερή σφραγίδα γραμμένη στα ελληνικά και στα σλαβικά.¹⁷ Κρατούσαν στα χέρια τους την ασημουργία στη Νις και στο Βιδίνι.¹⁸

Το 1723 η διοίκηση του Μπανάτ επέτρεπε σε Βλάχους να ασκούν το απαγορευμένο πλανόδιο εμπόριο.¹⁹ Το 1751 πλούσιοι διεθνείς έμποροι Βλάχοι έλαβαν άδεια να εξαγάγουν, από την Αυστρία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, χρηματοποστολές τους σε χρυσά νομίσματα με δασμό 25%.²⁰ Το 1739 οι αυστριακές αρχές απογράφουν στην Τιμισιοάρα της (ρουμανικής σήμερα) Τρανσυλβανίας 12 Βλάχους-Έλληνες εμπόρους από τη Μοσχόπολη και 14 ακόμη «Αλβανούς» εκ των οποίων οι 10 ήσαν από τη Μοσχόπολη, δηλαδή επίσης Βλάχοι.²¹

Εντωμεταξύ, προσαρμοζόμενοι στις νέες διεθνείς ισορροπίες Δυνάμεων, οι Βλάχοι είχαν ακολουθήσει έναν βορειότερο κλάδο της Εγνατίας προς τον περίφημο Ζέμονα, το Ζεμούν της Σερβίας και το Σεμλίνο της ελληνικής παράδοσης, μέσω του οποίου εμπορεύονταν οι Αυτοκρατορίες των Οθωμανών και των Αψβούργων.

Μετά τη Συνθήκη του Πασάροβιτς (Ποζάρεβατς στα σέρβικα) το 1754 και την αποχώρηση των Οθωμανών από τη νότιο Ουγγαρία, το Σεμλίνο στην όχθη του πλωτού ποταμού Σάβου, αποτελούσε πια το σύνορο των δύο Αυτοκρατοριών, των Αψβούργων και των Οθωμανών και άρχισε να αναδεικνύεται σε κομβικό σημείο του εμπορίου Ανατολής και Δύσης. Εκεί έσπευσαν οι Έλληνες, στην πλειοψηφία του Βλάχοι. Και θησαύρισαν. Μέσα του 18ου αι. ίδρυσαν κοινότητα που έφερε τον χαρακτηριστικό τίτλο *Κοινότης των Ρωμαίων Μακεδονοβλάχων*. Χρηματοδότης είναι ο βαρόνος Γεώργιος φον Σπίρτας, από την Κλεισούρα. Ήλεγχαν όλη τη μεθοριακή περιοχή, γνωστή ως *Πόλεις του Σρεμ*, όπου το 1770 απογράφονται 29 οικογένειες από τη Μοσχόπολη, 20 από την Κατράνιτσα, 11 από το Μπλάτσι, 5 από τη Βέροια, 1 από την Καστοριά και 1 από τη Νάουσα.²²

Στο Σεμλίνο έφταναν με σλέπια ή βαριές φορτηγές άμαξες προϊόντα από την Ουγγαρία, την Αυστρία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία, ακόμη και την Αγγλία για να συναντηθούν με προϊόντα και ζώα από τη Σερβία, τη Μακεδονία και την Ανατολή που μεταφέρονταν με καραβάνια. Ο Πόποβιτς διαπιστώνει:²³

15. Vitkovits, *Spomenica*, II, σελ. 229-249, 367-393.

16. Adatt, II, 232, I, 511.

17. Ερντουχέλι, *Ιστορία του Νόβι Σαντ* (Istoria Novog Sada), σελ. 299.

18. Kanitz, σελ. 336

19. Adatt, II, 511

20. Adatt.Potf., 78

21. Tort, es ert. XX, 1904, 89-92.

22. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, σελ. 236.

23. Όπου ανωτ., 176-177.

Το Σεμλίνο, χάρη στους Τσιντσάρους κυρίως, κατέστη από τους ξεχωριστούς παράγοντες στον κόσμο του εμπορίου. Από το 1754 οι Έλληνες και οι Τσίντσαροι κρατούσαν στα χέρια τους κατά το μεγαλύτερο μέρος το εμπόριο και τις τέχνες (...) Αυτοί πλήρωναν τους περισσότερους φόρους. Στο δικαστήριο του Σεμλίνου είχαν καταθέσει πάνω από 250.000 φιορίνια για ευεργεσίες και το εισόδημα πολλών ευαγών ιδρυμάτων τους ξεπερνούσε τα 300.000 φιορίνια (...)

Μεγάλες ποσότητες βάμβακος έφθαναν (μέσω Σεμλίνου) στην Κεντρική Ευρώπη από τις εκτεταμένες βαμβακοκαλλιέργειες της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Ένα από τα σημαντικότερα κέντρα βάμβακος στα Βαλκάνια ήταν οι Σέρρες. Στο διάστημα 1741-1811 αυξήθηκε κατακόρυφα η παραγωγή βάμβακος στη Μακεδονία.

Οι ερευνητές Κάνιτς και Σβάρτνερ εξακριβώνουν ότι:²⁴

Οι Τσίντσαροι, αμέσως μετά την ειρήνη του Ποζάρεβατς, κρατούσαν στα χέρια τους ολόκληρο σχεδόν το εμπόριο Εγγύς Ανατολής-Κεντρικής Ευρώπης. Πολλοί τσιντσαρικοί οίκοι είχαν απευθείας συνεργασία με τα κυριώτερα λιμάνια και τις βιομηχανικές πόλεις της Ευρώπης. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου και των χρημάτων της Ουγγαρίας ήταν στα χέρια τους. Μέσω των εμπορικών εταιρειών τους, ήλεγχαν το εμπόριο από την Αθήνα ως την Πέστη και τη Βιέννη.

Στις χώρες της μετέπειτα Γιουγκοσλαβίας, Αυστρίας και Ουγγαρίας οι Βλάχοι απέκτησαν μυθικές περιουσίες, τεράστια κτήματα, ισχυρότατες τράπεζες, περίλαμπρα μέγαρα και τίτλους ευγενείας στον αυτοκρατορικό οίκο των Αψβούργων.

Αφού είχαν ανθίσει στη Βενετία, επικρατούσαν στη Ριέκα και στην Τεργέστη. Κυριάρχησαν στη Βούδα, την Πέστη και τη Βιέννη, όπου έκτισαν μνημειώδεις ελληνικούς Ναούς και θεόρατα караβάν σαράι για τα караβάνια τους, ανέπτυξαν ισχυρότατες επιχειρήσεις, έγιναν μεγάλοι τραπεζίτες, βαρόνοι και μυστικοσύμβουλοι του Αυτοκράτορος. Στην Πέστη οι Έλληνες δεν ανέχονται πια να εκκλησιάζονται στη σερβική εκκλησία και ζητούν άδεια να κτίσουν δική τους. Ιδού τι συμβαίνει:²⁵

Υπογράφουν 300 ελληνικές οικογένειες εξ'ων τα 2/3 Μακεδονόβλαχοι. Οι 177 οικογένειες κατάγονται από τη Μοσχόπολη. Ο έρανος για τον ναό απέδωσε 32.454 χρυσά φλωριά. Τα 26.000 έδωσαν Μοσχοπολίτες: 40.000 φράγκα ο Αλέξανδρος Λέπωρος, 2.000 χρυσά φλωριά ο Ναούμ Μέσκα και ο Γεώργιος Χριστοδούλου.

Ο μεγαλοπρεπής ελληνικός ναός της Πέστης εγκαινιάζεται το 1770 και αφιερώνεται στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Την ίδια εποχή οι Ρωμαίοι Μακεδονόβλαχοι στη σερβική πόλη Στάμπατς συντηρούν τέσσερα ελληνικά σχολεία: αρρεναγωγείο, παρθεναγωγείο, γυμνάσιο και επαγγελματική σχολή. Ευημερούν στο Βελιγράδι και βοηθούν αποφασιστικά τους Σέρβους.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία καταρρίπτουν την κατεστημένη ψευδή αντίληψη ότι δήθεν οι πρώτοι Βλάχοι εγκαταστάθηκαν στα Βαλκάνια μετά το 1768 και την

24. Kanits, σελ. 336 Schwartner, *Statistik*, σελ. 138.

25. Ιωακείμ Μαρτινιανός, *Η Μοσχόπολις*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1957, σελ. 139.

πρώτη τότε καταστροφή της Μοσχόπολης. Αντίθετα αποδεικνύουν ότι, όταν το 1768 οι πρώτοι Μοσχοπολίτες απεφάσισαν να εγκαταλείψουν τη γενέτειρά τους, οργανωμένοι κατά χιλιάδες, οι περισσότεροι κατευθύνθηκαν προς τις βορειότερες βαλκανικές επαρχίες των Οθωμανών και των Αψβούργων επειδή ακριβώς εκεί προϋπήρχαν ισχυρά εμπορικά κέντρα και αστικά δίκτυα Βλάχων, ιδιαίτερα μάλιστα συμπατριωτών τους. Ο Μοσχοπολίτης Μητροπολίτης Ιωακείμ Μαρτιανός δημοσίευσε, το 1957, από τα Ενετικά Αρχεία με πλήρη στοιχεία (ονοματεπώνυμα, πόλη και οδός κατοικίας, τόπος καταγωγής, επάγγελμα), πολλές δεκάδες Βλάχους οι οποίοι εμπορεύονταν στη Βενετία τον 16ο και ιδίως 17ο και 18ο αι. πριν εγκαταλειφθεί η Μοσχόπολη. Κατάγονταν από τη Μοσχόπολη, τη Σίπισχα, τη Νικολίτσα, την Καβάγια, τη Λάγγα, την Αχρίδα, τη Μηλόβιστα, τη Σιάτιτσα, την Κοζάνη και τους Καλαρρύτες.²⁶

Τη Μοσχόπολη εγκατέλειψαν οργανωμένα το 1768 οι πρώτοι χιλιάδες κάτοικοί της όταν την απέκλεισαν Τουρκαλβανοί ληστές που, μετά, το 1780 στα Ορλωφικά και το 1821 στην Εθνεγερσία την κατέστρεψαν συθέμελα. Τότε, μαζί με τη Μοσχόπολη, κατεστράφησαν και τα γειτονικά της βλαχόφωνα πολιίσματα: η Σίπισχα, η Νίτσα, η Νικολίτσα και, στην άλλη πλαγιά του Γράμμου, η Γράμμουστα και το Λινοτόπι –περίφημο κέντρο ασημουργών και αγιογράφων.

Η τριπλή έξοδος ήταν δραματική και επική. Δεκάδες χιλιάδες Μοσχοπολίτες και πλησιόχωροί τους άλλοι Βλάχοι, χωρισμένοι σε караβάνια 100-200 ατόμων με τα αλογομούλάρά τους, τα γιδοπρόβατά τους και τα γυναικόπαιδά τους σκορπίστηκαν στα Βαλκάνια και στις επικράτειες δύο Αυτοκρατοριών, Οθωμανών και Αψβούργων.

Στα ρούχα τους είχαν ραμμένα τα φλουριά τους. Χιλιάδες χρυσά δουκάτα και λίρες είχαν κρύψει μέσα σε κιούπια που τα σκέπασαν με βούτυρο ή μέλι –«να τρώνε τα μικρά παιδιά μας, μη πεθάνουν στους πέντε δρόμους από πείνα κι αρρώστιες, τα καημένα», λέγανε οι πονηροί στους Οθωμανούς και στους περαστικούς.

Εγκαταστάθηκαν κατά κύματα σε ομόκεντρους ελλειπτικούς κύκλους κατά μήκος των μεγάλων εμπορικών οδών και κλεισωρειών όπου ήδη υπήρχαν Βλάχοι:

(α) πλησιέστερα σε Καστοριά, Κοζάνη, Σιάτιτσα, Σέλιτσα, Σέρβια, Μπλάτσι, Νέβεσκα, Κλεισούρα, Θεσσαλονίκη και Σέρρες,

(β) λίγο μακρινότερα σε Μοναστήρι (Βιτώλια), Μεγάροβο, Τύρνοβο, Μηλόβιστα, Γκόπεσι, Κρούσοβο, Αχρίδα, Στρούγκα, Βελεσά, Στιπ, Περλεπέ και Σκόπια (στο σημερινό κράτος των Σκοπίων) και

(γ) μακριά σε Βελιγράδι, Σερβία, Κροατία, Σλοβενία, Τρανσυλβανία, Αυστρία και Ουγγαρία. Μερικοί πήγαν ανατολικά στη Φιλιππούπολη και στο Κιουστενίλ της σημερινής Βουλγαρίας, άλλοι στην Αδριανούπολη.

Τους ίδιους δρόμους, εντωμεταξύ, στο τελευταίο τέταρτο του 18ου αι. είχαν πάρει κι άλλοι Βλάχοι από τη Μακεδονία: Κοζάνη, Καστοριά, Σέρβια, Σέλιτσα, Σιάτιτσα, Κλεισούρα, Μπλάτσι, Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Μελένικο κ.α.

Οι μαρτυρίες των Σέρβων ερευνητών είναι χαρακτηριστικές:²⁷

26. Ιωακείμ Μαρτιανός, όπου ανωτ.

27. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, *Αρμάνοι Βλάχοι στα Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - εκδόσεις Ρέκος, 2010, σελ. 59, 102.

Από το 1710 υπάρχει στη Σιάτιστα ελληνικό σχολείο. Κατά τον Γκόπτσεβιτς όλοι οι αρχικοί κάτοικοί της ήταν Βλάχοι. Το 1889 από τους 10-12.000 κατοίκους της μόνον το 25% γνώριζε τη βλάχικη γλώσσα (...) Στην Κοζάνη (Κόζιανη) από το 1668 λειτουργούσε το φημισμένο ελληνικό σχολείο. Κατά τον Γκόπτσεβιτς, το 1889 στη Κοζάνη υπήρχαν περί τις 4.000 ψυχές από τις οποίες οι 3.000 ήταν Βλάχοι. Και ο Ίβανιτς υποστηρίζει ότι η Κοζάνη κατοικείται από εξελληνισμένους Βλάχους.

Έλληνες ή τουλάχιστον εξελληνισμένους έκριναν τους Βλάχους της Σερβίας όσοι Σέρβοι επιστήμονες ερεύνησαν τη δράση τους. Ο Ντούσαν Πόποβιτς γράφει:²⁸

Για τους Τσιντσάρους έχει παρατηρηθεί από παλαιά ότι εμφανίζονταν περισσότερο Έλληνες από τους γεννημένους Έλληνες (...) Οι επιφανείς Τσίντσαροι (της Σερβίας) πάντοτε ιδιαίτερα όσοι μιλούσαν ελληνικά, και βεβαίως όλοι μιλούσαν, παρίσταναν τους Έλληνες. Οι πλουσιότεροί τους διέθεσαν τεράστια ποσά για την πραγμάτωση της ελληνικής ιδέας (...)

Ο Κάνιτς υπογραμμίζει:²⁹

Οι περίφημοι εμπορικοί οίκοι της Βιέννης, του Σίνα, του Δούμπα, του Τύρκα εμφανίζονται ως ελληνικοί και όλοι τους θεωρούσαν έτσι.

Η σερβική εφημερίδα Glas (Φωνή) παρατηρεί:³⁰

Οι πρώτοι στίχοι του Γ. Σ. Πόποβιτς, τυπωμένοι το 1825, γράφτηκαν για να καταδείξουν την αγάπη, τον ακάματο ζήλο και την εθνική αρετή των Ελλήνων πατριωτών που, ύστερα από αιώνες βαρβαρότητας και αφανισμού, αναδείχθηκαν αντάξιοι του εαυτού τους.

Ευθύς, μετά τη μεγάλη έξοδό τους προς Βορρά και την εγκατάστασή τους, οι Βλάχοι έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό από τις τοπικές Αρχές παρότι προκάλεσαν σκληρό ανταγωνισμό και πίεση στους ντόπιους. Ο Αψβούργος Αυτοκράτωρ Φραγκίσκος Ιωσήφ Β΄, μετέπειτα πεθερός του –νικητού του– Μεγάλου Ναπολέοντος, εκδίδει το 1781 το Διάταγμα περί Ανοχής στους Βλάχους. Δύο χρόνια αργότερα, το 1783, με νέο Διάταγμα διατάσσει τις τοπικές αρχές της Βούδας για τους Βλάχους:³¹

Τους Τσιντσάρους και τους Ορθοδόξους Έλληνες εμπόρους στην περιοχή σας, ειδικότερα στην Πέστη, στη Βούδα, στη Γιέγκρα και στον Άγιο Ανδρέα, οφείλετε να προστατεύετε από την κακομεταχείριση με τον καλύτερο τρόπο διότι αυτοί προωθούν πράγματι τις συναλλαγές προς όφελος του Κράτους.

Μέσα σε ελάχιστα χρόνια οι Βλάχοι χτίζουν στην περιοχή αυτή της Ουγγαρίας πέντε ορθόδοξες εκκλησιές: το 1786 στο Μπάλασια-Γκιάρματι, το 1788 στο Κέτσκεμετα, το 1789 στο Βατς, ακόμη και σε αυστηρά καθολικές περιοχές, όπως

28. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 74-75.

29. Kanits, σελ. 332.

30. Glas, 74, 8.

31. Bardenstein – Sadits, *Kratak izvestai o illirskom narodu*, XIV.

το Κράκοβο και το Λάδοβο.³² Σε αποκορύφωμα ολοκληρώνουν και εγκαινιάζουν στην Πέστη τον μνημειακό ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

Ανάλογη φροντίδα δείχνουν, μαζί με τους άλλους Έλληνες, για την ελληνική παιδεία. Αναδεικνύουν Μεγάλους Διδασκάλους του Γένους και μεταφέρουν τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και τον πολιτισμό.

Τέλη του 18ου αι. στην Ουγγαρία λειτουργούσαν 23 ελληνικές σχολικές κοινότητες με αντίστοιχα σχολεία. Από το 1718 αναφέρεται ελληνικό σχολείο στο Βελιγράδι όπου από το 1848 λειτουργούσε και δεύτερο σχολείο, αυτό ιδιωτικό, στο οποίο μάλιστα φοίτησε και ο μετέπειτα Πρωθυπουργός της Σερβίας Βλάνταν Τζόρτζεβιτς.³³

Η ανωτάτη ηγεσία της Σερβίας, αμέσως μετά την αυτονομία της, εκπαιδεύονταν ελληνικά. Ο ηγεμόνας (κνεζ) Μίλος Ομπράνοβιτς το 1837 προσέλαβε τον Κωνσταντίνο Ράνο ως παιδαγωγό και οικοδιδάσκαλο των πριγκίπων.³⁴ Η πιο προικισμένη κόρη του σπούδασε την ελληνική γλώσσα. Ο Πόποβιτς, επικαλούμενος αδιάμευστες σερβικές πηγές, προσθέτει:³⁵

Την ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούσαν τότε όχι μόνον οι Έλληνες και όσοι (Βλάχοι) θεωρούσαν τον εαυτόν τους Έλληνα, αλλά και όλοι εκείνοι που επιθυμούσαν να συγκαταλέγονται στην υψηλότερη τάξη (της Σερβίας). Το Αναγνωστήριο του Βελιγραδίου είχε και ελληνικές εφημερίδες. Στις δικές μας εφημερίδες της εποχής συντάσσονταν πάντα με προσοχή η μόνιμη στήλη «Γκρτσια» (Ελλάδα) όπου δημοσιεύονταν ειδήσεις από την Ελλάδα (...) Αν και ο κνεζ Μίλος Ομπρένοβιτς δεν τους συμπαθούσε, όλοι οι γαμπροί του ήταν από την τάξη των Ελλήνων ή των εξελληνισμένων και εκσερβισμένων Τσιντσάρων.

Πράγματι το 1834 η δεύτερη κόρη του παντρεύτηκε τον βιομήχανο ζύθου Κωνσταντίνο Χάντιγια από το Μελένικο και η τρίτη τον Βλάχο Γιαννάκη Γερμάνη από το Μπλάτσι μεγαλέμπορο του Βελιγραδίου. Η πιο προικισμένη είχε ήδη παντρευτεί τον Βλάχο Νικόλιτς.

Το να είσαι Έλληνας σήμαινε κάτι καλύτερο, ωραιότερο, πιο διακεκριμένο. Η εγγονή του Καραγεώργη, ενός ανθρώπου που δεν αγαπούσε τους Έλληνες, πήρε το όνομα Κλεοπάτρα. Την ίδια εποχή στον Δήμο Βελιγραδίου, ο Δήμαρχος και περισσότεροι δημοτικοί σύμβουλοι ήταν Έλληνες, ενώ δεν διασταυρώθηκε η βάσιμη πληροφορία ότι την ίδια εποχή στο δημοτικό συμβούλιο του Σμεντέροβο οι συζητήσεις μεταξύ Ελλήνων και βλαχοφώνων Ελλήνων συμβούλων διεξάγονταν στην ελληνική γλώσσα στην οποία υπέγραφαν, επίσης, οι διοικούντες τον Δήμο και τις συντεχνίες του Βελιγραδίου.

Στο Βελιγράδι η συνοικία Ντορ-γκιόλ και μέχρι ένα σημείο η συνοικία Ζέρεκ ήταν βλάχικες. Οι χοροεσπερίδες του Βλάχου κυρ-Τάσια είχαν τέτοια εκτίμηση στο Βελιγράδι ώστε όλη η ελίτ της πρωτεύουσας θεωρούσε τιμή της να πάρει μια πρόσκληση. Όλα τα σοβαρά επαγγέλματα και ολόκληρο το εμπόριο βρισκόνταν

32. Reech, *Shematismus*, σελ. 142-143. Zelits, *Bitije*, II, 34.

33. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 275.

34. Petrovits, *Finansije*, I, σελ. 830-832.

35. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 222-224.

στα χέρια τους, συνεπώς και οι τραπεζικές εργασίες. Τα καλύτερα καφενεία και ξενοδοχεία ήταν δικά τους. Την περίοδο αυτή αποτελούσαν την ελίτ της σερβικής κοινωνίας.³⁶

Παντού οι Βλάχοι ίδρυσαν ελληνικές κοινότητες, ελληνικές εκκλησίες και ελληνικά σχολεία. Ευεργετούσαν πλουσιοπάροχα τις γενέτειρές τους ιδιαίτερα την Ελληνική Παιδεία και εξαιρετικά τη νεαρή πρωτεύουσα Αθήνα.

Δημιούργησαν την Αγορά και στην αστική τάξη όλων των βαλκανικών χωρών, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις ξένων διακεκριμένων επιστημόνων, καθηγητών και ερευνητών οι οποίοι μάλιστα είναι Βαλκάνιοι. Στο σύγγραμμά του *O Cincarima* (Περί των Βλάχων) ο καθηγητής Ντούσαν Πόποβιτς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι:³⁷

Από όλους τους βαλκανικούς λαούς οι Τσίντσαροι (Βλάχοι) ήσαν οι πιο Βαλκάνιοι (...) Από τις δικές τους οικογένειες ξεπήδησε η πρώτη καλλιεργημένη ομάδα ανθρώπων όχι μόνον σε εμάς (τη Γιουγκοσλαβία) αλλά και στους Βουλγάρους, τους Ρουμάνους και τους Αρβανίτες (...) Δεν υπάρχει ούτε μια εθνική ομάδα στα Βαλκάνια που να μη την ευεργέτησαν και μάλιστα πολύ. Δίνοντας πολλά σε όλους σπαταλήθηκαν οι ίδιοι. Υπήρχαν και υπάρχουν σήμερα παντού (...) Οι Τσίντσαροι ήταν οι κύριοι αρχιτέκτονες της βαλκανικής κουλτούρας: της υλικής, της πνευματικής και της ηθικής.

Στη Βιέννη μεσουρανούν. Μαϊκήνας της Κλασικής Μουσικής και δημιουργός της νέας αυτοκρατορικής Βιέννης αναδεικνύεται ο βαρόνος Νικόλαος Δούμπας, γιος του τραπεζίτη βαρόνου Στέργιου Δούμπα από το Μπλάτσι. Στην πρωτεύουσα των Αψβούργων οι Μεγάλοι Εθνικοί Ευεργέτες Σίμων Σίνας και Γεώργιος Σίμωνος Σίνας, τραπεζίτες και βαρόνοι από τη Μοσχόπολη, ελέγχουν την οικονομία της Αυτοκρατορίας και είναι από τους πλουσιότερους ανθρώπους της Ευρώπης. Εκεί θα κηρύξει τα επαναστατικά του σχέδια ο βλαχόφωνος εθναπόστολος Ρήγας Βελεστινλής. Με δέος, ίσως και με κρυφό καμάρι, περιγράφει ο Πόποβιτς:³⁸

Τα σπίτια τους ήταν τα ωραιότερα κι όχι μόνον εδώ σε μας, στο Βελιγράδι και στο Σεμλίνο, αλλά και στη Βιέννη και στην Πέστη. Στη Βιέννη ήσαν πασίγνωστα τα μέγαρα των οικογενειών Δαρβάρη, Σίνα, Γκίκα, Δούμπα. Ένα από τα ωραιότερα και μεγαλύτερα αρχοντικά στην Πέστη ήταν το αρχοντικό του κόμητα Νάκα, στην άκρη του λιμανιού στον Δούναβη, όπου τη δεκαετία του 1840 ο κόμης Νάκας έδινε τις περίφημες χοροεσπερίδες που περιέγραφε ο τύπος της Βιέννης, της Πέστης και ο δικός μας. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στα μέρη μας ο Αυτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ Β΄ έμεινε στο σπίτι του Καραμάτα, ο Αυτοκράτορας Φραγκίσκος Α΄ στο σπίτι του Τζίνο Βούλκα και ο Δούκας του Μπορντό στο σπίτι του Αντρέα Τζίκα.

Ο Μέγας Εθνικός Ευεργέτης Γεώργιος Σ. Σίνας (1782-1856), βαρόνος της Αυστρίας και της Ουγγαρίας, ήταν ένας Βλάχος Κροίσος από τους πλουσιότερους της Ευρώπης.

36. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 214-215, 217-218, 226-227, 229.

37. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 344.

38. Όπου ανωτ., σελ. 215.

- Ήταν διοικητής και ένας από τους δύο μεγαλύτερους μετόχους της Εθνικής Τραπέζης της Αυτοκρατορίας.
- Μονοπώλησε το εμπόριο του βάμβακος και ανέπτυξε την κλωστοϋφαντουργία σε βιομηχανία.
- Ίδρυσε και διηύθυνε την Ποταμοπολοία του Δουνάβεως που ένωσε πρώτη φορά τη Βιέννη με τη Πέστη.
- Χρηματοδότησε, έστρωσε και ανέπτυξε τους αυστριακούς σιδηροδρόμους.
- Χάρισε επτά εκατομμύρια φιορίνια με τα οποία έχτισε την πρώτη και μνημειώδη γέφυρα που το 1838 ένωσε την Πέστη με τη Βούδα.
- Απέκτησε δεκάδες ιστορικούς πύργους σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία και μνημειώδη μέγαρα στις μεγαλουπόλεις της Ευρώπης.
- Ανέπτυξε με τις πιο σύγχρονες μεθόδους και τις αρτιότερες υποδομές τη γεωργία καθώς επίσης, στο περίφημο Τοκάι, την εκλεκτή οινοποιία. Τα κτήματά του, με 8.000 αγρότες του, ανέρχονταν σε 996.940 στρέμματα και εκτείνονταν στις αυτοκρατορικές χώρες Τσεχία, Μοραβία, Ουγγαρία, Αυστρία, Σλοβενία και Τρανσυλβανία.

Ο εκπαιδευτικός Θ. Νάτσινας επισκέπτεται τη Βιέννη το 1933 όπου βρίσκει άθικτο ακόμη, μα αδειανό, το караβάν σαράι των Βλάχων μεγαλεμπόρων και το περιγράφει:³⁹

Αι τέσσαρες πλευραί της μεγάλης αυλής κλείονται από τας 23 αποθήκας εις τας οποίας αποθήκευον εμπορεύματα οι μεγάλοι Μακεδονικοί οίκοι Δούμπα, Σκούρτη, Δούκα, Τόρνα, Σπίρτα, Ντίρα, Γόρα, Κάπρα, Μανούση, Χρηστομάνου, Ανδράση, Τοσίτσα, Τσότα, Οικονόμου, Χερτούρα, Δήμητσα και πολλοί άλλοι.

Είναι ένα έπος του ελληνισμού που παραμένει άγνωστο στους Έλληνες. Βλάχοι, όμως, δρουν παντού αλλού.

Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου ακμάζει ο ελληνισμός και μεταξύ των επιφανέστερων Ελλήνων προέχουν οι βλαχόφωνοι από το 1805 οπότε αυτόνομος Χεδίβης (Αντιβασιλεύς) της Αιγύπτου αναγνωρίζεται από την Πύλη ο Μωχάμετ Άλυ που εμπιστεύεται ιδιαίτερα τους Βλάχους. Έτσι ανεβάζει Πατριάρχη Αλεξανδρείας τον Ιερόθεο από τον Κλεινοβό του Ασπροποτάμου. Αναθέτει τη διαχείριση των απέραντων κτημάτων του και τη ναυσιπλοΐα του Νείλου στον Μετσοβίτη Μιχαήλ Τοσίτσα που μαζί με τον ανεψιό του Νικόλαο Στουρνάρα δημιουργούν πελώριο εμπορικό οίκο στη Μεσόγειο με έδρα το Λιβόρνο. Οι Μετσοβίτες αδελφοί Αυγέρης και Γεώργιος Αβέρωφ ελέγχουν το ολιγοπωλιακό εισαγωγικό εμπόριο σίτου από τη Ρωσία και ο Μίχας εφένδης Τσίρλης από το Νυμφαίον ασκεί την προνομιακή συγκομιδή και εμπορία βάμβακος. Όλοι τους αναδεικνύονται Μεγάλοι Εθνικοί Ευεργέτες. Κοντά τους προσέρχονται και ακμάζουν οι *ανόστρι* –οι δικοί μας– συγγενείς, συγχωριανοί και άλλοι ομόγλωσσοι λατινόφωνοι.

Στην Οδησσό ενεργεί ο Αυγέρης Αβέρωφ που, με τον μεγάλο εξαγωγικό οίκο του, τροφοδοτεί με σιτάρι την Αίγυπτο από τους σιτοβολώνες της Ουκρανίας. Ελ-

39. Θ. Νάτσινας, *Οι Μακεδόνες πραγματευστάδες εις τας χώρας της Αυστρίας και Ουγγαρίας*, 1934.

ληνικά καράβια με ρωσική σημαία μεταφέρουν τα φορτία στην Αλεξάνδρεια όπου είναι εγκατεστημένος ο αδελφός του Αυγέρη Γεώργιος Αβέρωφ. Στο Μουσείο του Κρεμλίνου εκτίθεται περίτεχνο ολόχρυσο στέμμα που, σύμφωνα με την επιγραφή του, δώρισαν στην Αυτοκράτειρα Μεγάλη Αικατερίνη «οι Ρωμαίοι χρυσοκροί της Μόσχας», πιθανότατα Βλάχοι.

Στη Ρουμανία, μόλις μ' αυτό το όνομα ενώνονται σε ενιαίο κράτος οι Ηγεμονίες Βλαχίας και Μολδαβίας, διαπρέπουν δεκάδες επιφανείς Βλάχοι. Υπουργός των Οικονομικών αναλαμβάνει ο καθηγητής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο του Βουκουρεστίου Μενέλαος Γερμάνης από το Μπλάτσι και Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου ο επίσης Μπλατσιώτης Αδάμ Λόγας. Εντωμεταξύ ένας κλάδος της οικογενείας Γερμάνη διαπρέπει στη Σερβία.

Ο Μέγας Εθνικός Ευεργέτης Απόστολος Αρσάκης, από τη Χοχατόβα της Βορείου Ηπείρου, με βαθιά ελληνική παιδεία, υπηρετεί μεταξύ 1822-1828 ως γραμματέας τον Ηγεμόνα της Βλαχίας Γρηγόριο Γκίκα και, μετά την ενοποίηση, εκλέγεται επί δέκα έτη βουλευτής και μεταξύ 1860-1862 είναι Υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας. Ενωρίτερα, το 1812, ο Καστοριανός Αθανάσιος Χριστόπουλος, ένας από τους μεγαλύτερους Έλληνες λυρικούς ποιητές, ορίζεται Άρχων Μέγας Λογοθέτης (υπουργός Δικαιοσύνης) στην Ηγεμονία της Βλαχίας και με τον αδελφό του Κυριακό συντάσσει τον Κώδικα Ιδιωτικού Δικαίου που ισχύει ταυτόχρονα στις δύο Ηγεμονίες οι οποίες μετά αποτελούν τη Ρουμανία. Είναι Φιλικός και στην Εθνεγερσία του 1821 σύμβουλος του Αλεξάνδρου Υψηλάντη.

Φιλικός, επίσης, στη Μολδαβία είναι ο Κωνσταντίνος Μπέλλιος, από το Μπλάτσι, που φιλοξενεί στο αρχοντικό του, στο Ιάσιο, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Μετά διαπρέπει στη Βιέννη. Αναδεικνύεται βαρόνος και Μέγας Εθνικός Ευεργέτης. Στο Βουκουρέστι εγκαθίσταται και, με τον εξάδελφό του Κωνσταντίνο, μεσουρανάει ο Ευαγγέλης Ζάππας, από το Λάμποβο της Βορείου Ηπείρου. Νεαρός υπηρέτησε στην αυλή του Αλή πασά, όπου συγκεντρώνονταν πολλοί ισχυροί Βλάχοι μετέπειτα πρωταγωνιστές της Εθνεγερσίας, και αγωνίζεται μαζί με τους Σουλιώτες καπετάνιους. Οι δύο εξάδελφοι αναδεικνύονται Μεγάλοι Εθνικοί Ευεργέτες. Ιδρύουν στην Κωνσταντινούπολη το Ζάππειο Παρθεναγωγείο και στην Αθήνα το Ζάππειο Μέγαρο που μαζί με τον κήπο του προορίζουν για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων τους οποίους τελικά αναβιώνει ένας άλλος Βλάχος, ο μεγάλος λόγιος Δημήτριος Βικέλας από τη Βέροια και τελούνται το 1896 στο Στάδιο που χαρίζει ο Γεώργιος Αβέρωφ. Είναι τόσο απέραντα τα κτήματα που ο τελευταίος επιζών Κωνσταντίνος Ζάππας κληροδοτεί στο νεαρό τότε Κράτος των Ελλήνων, ώστε η ρουμανική κυβέρνηση αρνείται να τα παραχωρήσει με το αιτιολογικό ότι, έτσι, θα ιδρυόταν μέσα στη Ρουμανία ένα δεύτερο ελληνικό κράτος!

Παράλληλα στον ελληνικό χώρο ακμάζουν τα διεθνώς δικτυωμένα βλαχοχώρια. Ολόκληρες πόλεις είναι η αυτόνομη Χώρα Μετζόβου, η Σαμαρίνα, το Περιβόλι, η Αβδέλλα, η Σίπισχα, το Λινοτόπι, το Κρούσοβο, η Σιάτιστα, η Κλεισούρα, το Μπλάτσι, το Συρράκο, το Περτούλι, η Γράμμουστα, το Βλαχολείβαδο, η Νικολίτσα κ.α. που σε καθεμία ο πληθυσμός της υπερβαίνει τις 6.000. Βλαχόφωνος στη συντριπτική πλειοψηφία του είναι ο ελληνικός πληθυσμός στο Μοναστήρι, εμβληματικός στις Σέρρες και στη Θεσσαλονίκη.

Οι Καλαρρύτες, με τεράστια κοπάδια, παράγουν και εξάγουν στην Ευρώπη υφαντά και κάπες διατηρώντας στη Μεσόγειο εμπορικό στόλο με εμπορεία στη Σαρδηνία και στη Μασσαλία. Την παραγωγή κι εξαγωγή ερυθρών νημάτων και στρατιωτικών στολών όπως και τον πρώτο παραγωγικό συνεταιρισμό οργανώνει στα Αμπελάκια ο βλαχόφωνος Γεώργιος Λάιος –Μαύρος στα ελληνικά και Σβάρτς στα γερμανικά. Περιώνυμοι αργυροχρυσοχόοι ακμάζουν στο Λινοτόπι, στους Καλαρρύτες (πατρίδα του Σωτήρη Βούλγαρη, ιδρυτού του διεθνούς έως σήμερα οίκου κοσμημάτων Μπούλγκαρι) και στη Νέβεσκα (Νυμφαίον), αγιογράφοι στη Σαμαρίνα, στη Γράμμουστα, στο Λινοτόπι, στ' Ασπροπόταμο, στη Μπελκαμένη και στα Άνω Σουδενά, ξυλογλύπτες στο Μέτσοβο κτλ.

Συνάζουν πλούτο και πολιτισμό, κτίζουν και καλλωπίζουν μεγάλα αρχοντικά. Στα *Στρατιωτικά Ενθυμήματα* ο αγωνιστής του 1821 Νικόλας Κασομούλης αναφέρει ότι στο Περούλι και στο Βετερνίκο τ' Ασπροποτάμου συνάντησε *θεόρατα πυργόσπιτα κατάφορτα πλούτου*. Ο Πουκεβίλ, Γάλλος πρόξενος στην Αυλή του Αλή πασά, επισκέπτεται το 1806 τα βλαχοχώρια της Πίνδου και τη Σιάτιστα. Αφηγείται:⁴⁰

Όσοι Βλάχοι συναλλάσσονται με το εξωτερικό και ταξιδεύουν, ομιλούν ο καθένας τους περισσότερες από μια ευρωπαϊκές γλώσσες και έχουν στα σπίτια τους αξιόλογες βιβλιοθήκες με γαλλικές και ιταλικές εκδόσεις και άριστες εκδόσεις κλασικών συγγραφέων. Αυτοί κι οι συχωριανοί τους ζουν τέτοια ζωή ώστε εκπλήσσεται ο επισκέπτης. Τη Σιάτιστα την έκτισαν κατά τον 12ο αι. τσοπαναραίοι Βλάχοι. Τα 'χασα περνώντας από το παζάρι που το στόλιζαν ωραία μαγαζιά και βρήκα καλοχτισμένα σπίτια και χάρηκα το θαύμα μιας πολιτείας μ' έναν αέρα αρχοντιάς και πάστρας που δεν βρίσκει κανείς πουθενά αλλού στην Τουρκία.

Το 1893 ή 1894 τα βλαχοχώρια επισκέπτεται και περιγράφει λεπτομερώς ο Γερμανός καθηγητής του Πανεπιστημίου της Λειψίας Gustav Weigand με πρόδηλο σκοπό να αποδείξει ότι οι Βλάχοι «είναι» Ρουμάνοι. Όμως, ομολογεί:⁴¹

Όποιος έχει δει τα φτωχικά βουλγαρικά χωριά με τα μικρά βρώμικα καλύβια από πλιθιά ή τα επίσης φτωχικά ελληνικά χωριουδάκια στην Ήπειρο, τόσο πιο γοητευμένος μένει όταν βλέπει τα αρωμονικά χωριά. Όχι μόνον επειδή, χωρίς εξαίρεση, βρίσκονται σε πανέμορφη θέση αλλά πιο πολύ επειδή έχουν επιβλητικά σπίτια, επιπλωμένα ωραία.

Η Νέβεσκα έχει 500 σπίτια, όλα από πελεκητή πέτρα, σκεπασμένα με χονδρές πλάκες από σχιστόλιθο και σχεδόν όλα διώροφα. Αυτή η εντύπωση γίνεται ακόμη εντονότερη όταν μπαίνει κανείς μέσα στα σπίτια. Βρίσκει κανείς τον καλόν οντά επιπλωμένον κατά τον ευρωπαϊκό τρόπο σε έναν αρκετά μεγάλον αριθμό πλουσίων οικογενειών που εδώ δεν είναι καθόλου λίγες. Σχεδόν όλα έχουν χαλιά διαλεγμένα με μιαν ιδιαίτερη αίσθηση για την ομορφιά τους, ενώ στους τοίχους βρίσκονται πολυθρόνες. Οι τοίχοι είναι βαμμένοι χρωματιστοί, τα ταβάνια ασπρισμένα και οι σανίδες γυαλίζουν από το σφουγγάρισμα. Κυριαρχεί μια καθαριότητα που δεν βρίσκει κανείς πουθενά καλύτερη.

40. Fr. Pouqueville, *Voyages en Grèce*, Paris 1820, σελ. 178, 78.

41. G. Weigand, *Die Aromounien*, σελ. 297, 69-70, 83, 296.

Όταν ο Ληκ έγραφε πως οι μεγαλύτερες, ομορφότερες και καθαρότερες ελληνικές πόλεις είναι οι βλάχικες, προφανώς εννοούσε χωριά σαν το Συρράκο, τους Καλαρύτες, το Μέτσοβο ή το Βλαχολείβαδο (...) Αν ήξερε το Κρούσοβο, τη Νέβεσκα και τα άλλα χωριά στον Βορρά, δεν θα μιλούσε μόνο με έκπληξη αλλά με θαυμασμό.

Το 1911 παρατηρούν οι Άγγλοι Allan Wace – M. Thomason:⁴²

Στα καλύτερα σπίτια, τόσο στην Κλεισούρα όσο και στη Νέβεσκα, μπορεί να ιδεί κανείς μια περίεργη τοπική μέθοδο διακόσμησης. Το επάνω μέρος των τοίχων διακοσμείται από ένα διάζωμα με θεούς και θεές της αρχαίας Ελλάδος.

Ο Κρητικός Μακεδονομάχος Γιάννης Καραβίτης τους έζησε μέσα στη φωτιά του Αγώνα επί τέσσερα χρόνια και γράφει στα Απομνημονεύματά του:⁴³

Οι βλαχόφωνοι είναι η πιο πολιτισμένη και η πιο έξυπνη ράτσα. Έχουν κτισμένα τα χωριά τους εις υψηλά και στρατηγικά σημεία όπως το Πισοδέρι, η Νέβεσκα και η Κλεισούρα.

Οι Βλάχοι δεν περιορίζονται μόνον στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία και στην Αιτωλοακαρνανία ούτε στη Διασπορά αλλά εκτείνονται και στον Μοριά, ενώ πολλοί έχουν καταφύγει στα Ιόνια Νησιά όπως η οικογένεια του ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη από τη Βαλαώρα της Ηπείρου, που είναι εξάδελφος του ποιητή Γ. Ζαλοκώστα από το Συρράκο. Το 1832, οπότε η παρουσία τους στον Μοριά ήταν ακόμη ζωντανή και δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί, ο Κων. Κούμας καταθέτει:⁴⁴

Δισκορπισμένοι εις διάφορα χωριά, ως επί το πλείστον ορεινά, από της Μακεδονίας έως της Πελοποννήσου, είναι οι λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες και Θεσσαλοί όντες και Έλληνες το γένος.

Τους συναντά αρχές του 19ου αι. στο παζάρι του Άργους, στον Μοριά, να μιλούν βλάχικα ο Γάλλος πρόξενος της Θεσσαλονίκης Cousinery και μαρτυρεί:⁴⁵

Βλάχοι δεν υπάρχουν μόνον στη Μακεδονία αλλά ακόμη και στην περιοχή του Άργους, όπου ασκούν κυρίως τα επαγγέλματα του κτηνοτρόφου και του εμπόρου. Μπορώ να μιλήσω γι' αυτούς γιατί τους γνώρισα καλά και τους άκουσα στο παζάρι να μιλούν ... Με διεβεβαίωσαν ότι κατοικούν στα γειτονικά βουνά, ήταν κτηνοτρόφοι και μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τους Βλάχους της Μακεδονίας και ταυτόχρονα τα ελληνικά.

Αναφέρεται, επίσης, ότι το 1854 ξέσπασε στη Μεσσηνία *Βλαχοεπανástαση*. Δεκάδες τοπωνύμια του Μοριά εξάλλου αναφέρονται στους Βλάχους: Βλάχοι, Βλαχοράφτη και Βλαχοφτέρη στη Γορτυνία, Βλαχόπουλο στην Πυλία, Βλαχοχώρι

42. Allan Wace – M. Thomason, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, σελ. 212 επ.

43. Ι. Καραβίτης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, τ. Α', Αθήνα, εκδόσεις Πετσίβα, 1994, σελ. 170.

44. Κωνστ. Κούμας, *Ιστορία ανθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, σελ. 521.

45. E. M. Cousinery, *Voyages en Macédoine*, I, Paris 1839, σελ. 18.

στη Λακωνία, Βλαχέικα στην Τροιζηνία, Βλαχοκερασιά στη Μαντινεία, Βλαχέικα στην Πάτρα και Βλαχιώτης στην Επίδαυρο⁴⁶

Κυριαρχούν, επίσης, στη Βόνιτσα και στην περιοχή της όπου τους συναντά κατά την Εθνεγερσία Άγγλος περιηγητής ο οποίος καταθέτει:⁴⁷

Αν και η Βόνιτσα ήταν το αρχηγείο, δεν υπήρχε εκεί κανένα άλλο στρατιωτικό σώμα εκτός από αυτό του καπετάνιου Τζιώγκα, αρχηγού των Βλάχων, έναν πληθυσμό που συνέβαλε στην Επανάσταση με έως και δέκα χιλιάδες άντρες σε διάφορες περιόδους. Ο Τζιώγκας είχε μαζέψει διαμιάς μέχρι και δυο χιλιάδες.

Αργότερα οι Βλάχοι πρωταγωνιστούν διαδοχικά στις επαναστάσεις των Θεταλο-Μακεδόνων το 1854 και των Μακεδόνων το 1878. Στον Μακεδονικό Αγώνα προσφέρουν τα πάντα: φλωριά, ηγεσία, δίκτυα πληροφοριών, ανταρτικά σώματα, τροφοδοσία, κρυψώνες, εκτελεστές κτλ. Βάρδος του Αγώνα ο Γεώργιος Μόδης. Ψυχή του Αγώνα στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης ο ιατρός Δημήτριος Ζάννας.

Την ένοπλη φάση (1904-1908) του Μακεδονικού Αγώνα εσήμανε η εξέγερση του Ίλιντεν που με ψευδεπίγραφα συνθήματα οργάνωσαν οι Βούλγαροι και την κήρυξαν στις 20 Ιουλίου 1903, ημέρα του Προφήτη Ηλία, με το παλαιό ημερολόγιο. Πρώτη και στρατηγική μέριμνά τους ήταν να εμφανίσουν σε δήθεν εξέγερση τα τρία βλαχόφωνα ακροπύργια του ελληνισμού στην Άνω Μακεδονία: το Κρούσοβο, τη Νέβεσκα (Νυμφαίον) και την Κλεισούρα όπου, γι' αυτό, εισέβαλαν ισχυρές δυνάμεις των κομιτατζήδων ώστε να επισύρουν τα τρομερά αντίποινα του οθωμανικού στρατού. Το σχέδιό τους ήταν απλό όσο και πονηρό. Αν, υπό το φάσμα των αντιποίνων, οι Βλάχοι έβγαιναν στο κλαρί, η εξέγερση πετύχαινε. Αν δεν έβγαιναν, ο οθωμανικός στρατός θα τους αφάνιζε μαζί με τα χωριά τους και, συνεπώς, οι Βούλγαροι δεν θα συναντούσαν την αντίσταση των πλουσιότερων και πιο πολεμικών γηγενών Μακεδόνων –των Βλάχων. Το Κρούσοβο, πολιορκούμενο από τους Οθωμανούς, αντιστάθηκε για να επιζήσει. Και έγινε ολοκαύτωμα. Υπήρξε το ισχυρότερο προς Βορρά προπύργιο του μακεδονικού ελληνισμού, κιβωτός της ελληνικής παιδείας, έδρα της Μητροπόλεως Πρεσπών και Αχριδών, ανθηρό κέντρο κτηνοτροφίας, βιοτεχνίας και εμπορίου και, τέλος, ιερό θυσιαστήριο. Ο οθωμανικός στρατός πυρπόλησε την ορεινή ελληνική κωμόπολη και σφάγιασε τον άμαχο πληθυσμό της. Πυρπολήθηκαν εξακόσια λιθόκτιστα σπίτια, αριστουργήματα της μακεδονικής αρχιτεκτονικής φορτωμένα πλούτο και πολιτισμό, καθώς επίσης η Μητρόπολη, το ελληνικό αρρεναγωγείο και το ελληνικό παρθεναγωγείο. Ληλατήθηκαν όλα τα καταστήματα. Όλα τα κτίσματα, τα καταστήματα και τα εκατοντάδες θύματα ανήκαν αποκλειστικά στους Βλάχους. Η μικρή ταπεινή συνοικία των Βουλγάρων παρέμεινε άθικτη! Στο Ίλιντεν, η Νέβεσκα και η Κλεισούρα σώθηκαν χάρη στα μυθώδη λύτρα και στην προσωπική παρέμβαση του Πρωθυπουργού και Υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδος Δημητρίου Ράλλη προς την Υψηλή Πύλη. Αυτά τα τρία βλαχοχώρια τιμώνται τώρα ονομαστικά με χρυσά μετάλλια και μνημεία, από το κράτος των Σκοπίων, σαν δήθεν «κοιτίδα», «αφετηρία» και «θυσιαστήρια» του ψευδώνυμου «μακεδονικού έθνους»!....

46. Γιώργης Εξαρχος, *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*, Αθήνα 1994, σελ. 72.

47. U. Urquhart, *Spirit of the East*, London 1830, σελ. 116.

Κρουσοβίτες ήταν ο καθηγητής Ντούσαν Πόποβιτς, ο οποίος τεκμηρίωσε και ανέδειξε την ευεργετική δράση των Βλάχων στα Βαλκάνια και η Φανούλα Παπάζογλου, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου και κορυφαία βυζαντινολόγος. Ήταν πρωτεξαδέλφη του καθηγητού και πολιτικού Αλεξάνδρου Σβάλου.

Από το Κρούσοβο κατάγονταν και ο Κότσα Πόποβιτς επί μακρά έτη Υπουργός Εξωτερικών της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, ο οποίος την περίοδο 1958-1963 είχε συχνές και γόνιμες διαπραγματεύσεις με τον ομόλογό του Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδος Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, Βλάχο από το Μέτσοβο. Αντήλλασαν μεταξύ τους χαιρετισμούς και αστεία στα βλάχικα, την κοινή τους λαλιά.

Οι Βλάχοι συνδιαμορφώνουν αποφασιστικά και σφραγίζουν εμβληματικά τον εθνικό βίο των Ελλήνων στο ελεύθερο Κράτος τους σε όλα ανεξαιρέτως τα επίπεδα.

Πρωθυπουργοί της Ελλάδος ο Ιωάννης Κωλέττης, ο Σπυρίδων Λάμπρος και ο Αλέξανδρος Παπάγος, γιος της Μαριγούλας Αβέρωφ και μοναδικός στρατάρχης της Ελλάδος. Υπουργοί: Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, Αλέξανδρος Ζάννας, Γεώργιος Μόδης, Νικόλαος, Ανδρέας και Χριστόφορος Στράτος, Τάκος Μακρής, Χριστόφορος Νάλτσας, Δημήτριος Μπίτσιος, Δημήτριος Πάζης, Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, Σωτήρης Χατζηγάκης, Γιώργος Τζιτζικώστας, Γιώργος Μ. Λιάνης, Μαργαρίτης Τζίμας, Χρήστος Φώλιας, Γιώργος Παπακωνσταντίνου. Πρώτη Ελληνίδα υπουργός η Λίνα Τσαλδάρη, κόρη του Σπ. Λάμπρου. Υφυπουργοί: Δ. Ευρυγένης, Ανδρέας Καζάζης, Μιχάλης, Ζιάγκας, Γιώργος Θ. Λιάνης, Λευτέρης Τζιόλας, Σταύρος Καλογιάννης, Φ. Πιτούλης, Αντ. Μπέζας, Χρ. Ζώης και Ν. Λέγκας. Ευρωβουλευτές: Δ. Ευρυγένης, Φιλώτας Καζάζης και Γιάννης Αβέρωφ.

Μόνος νικητής στον καταστροφικό πόλεμο του 1897 ο συνταγματάρχης Σμολένσκης. Πρώτος Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ο Φιλώτας Παπαγεωργίου.

Την Ηγουμενίτσα, θαλασσινή πύλη της σύγχρονης Εγνατίας Οδού, έχει ιδρύσει η βλάχικη φάρα του Πιτούλη.

Τον 20ό αι. αναδεικνύονται δεκάδες καθηγητές Πανεπιστημίων και συγκινεί βαθιά ο ποιητής Κώστας Κρυστάλλης. Ένας από τους μεγαλύτερους Έλληνες μουσουργούς είναι ο Δημήτριος Λάλας (1844-1911) από το Μεγάροβο, στενός συνεργάτης του Βάγκνερ. Σπουδαίοι οι συνθέτες Αιμίλιος Ριάδης και Σταμάτης Σπανουδάκης, οι βιολιστές Ντάνη Δοσίου και Χρήστος Δέλλας, ο πιανίστας Δημήτρης Σγούρος. Ανυπέβλητος λαϊκός βάρδος ο Βασίλης Τσιτσάνης. Εξαιρετικοί στο λαϊκό επίσης τραγούδι οι Κώστας Βίρβος, Δημήτρης Μητροπάνος και Κώστας Μακεδόνας. Το β' μισό του 20ού αι. δύο πρώτα βραβεία λογοτεχνίας ο Νίκος Μπακόλας και ο Δημήτρης Νόλλας. Γυναίκες σύγχρονες λογοτέχνες η Τατιάνα Αβέρωφ-Τοσίτσα, η Λία Μεγάλου-Σεφεριάδη και η Κορνηλία Γκόλνα.

Βλάχοι, έως και το 2010, ήσαν οι αιρετοί Νομάρχες Ιωαννίνων Αλέξανδρος Καχριμάνης, Μαγνησίας Παπατόλιας και Πιερίας Παπαγεωργίου.

Από τους αιρετούς 13 Περιφερειάρχες της χώρας, που ανέλαβαν την Πρωτοχρονιά 2011, οι δύο είναι Βλάχοι: ο Αλέξανδρος Καχριμάνης της Ηπείρου και ο Β. Αγοραστός της Θεσσαλίας.

Οι Βλάχοι μετέχουν μαζικά στην Εθνική Αντίσταση οπότε οι Γερμανοί και οι Ιταλοί πυρπολούν τα πλείστα βλαχοχώρια στα βουνά από το Βίτσι στον Βορρά έως τον Αμβρακικό Κόλπο στον Νότο αφανίζοντας μια σπάνια κληρονομιά. Ελάχιστα βλαχοχώρια σώζονται αλλά κι αυτά δεκατίζονται. Η Κλεισούρα πυρπολείται και 280 άμαχα γυναικόπαιδα εξοντώνονται. Βλάχοι είναι ο Αρχηγός του ΕΛΑΣ στρατηγός Στέφανος Σαράφης, ο Πρόεδρος της Προσωρινής Κυβέρνησης του Βουνού ΠΕΑΕΑ καθηγητής Αλέξανδρος Σβώλος, ο σύνδεσμος του ΕΑΜ με το στρατηγείο του Τίτο Ανδρέας Τζήμας, ο διοικητής του Αρχηγείου Δυτικής Μακεδονίας του ΕΛΑΣ Τζώτζος κ.ά.

Όλα τα αμαυρώνουν, ωστόσο, μια χούφτα τυχοδιώκτες: συντάσσονται με τους ηττημένους αλλά κατακτητές Ιταλούς που ανακηρύσσουν «χαμένους αδελφούς» –*perduti fratelli*– τους Βλάχους, ιδρύουν στα χαρτιά το Πριγκιπάτο της Πίνδου και συγκροτούν τη Λεγεώνα των Βλάχων. Αυτόπτης μάρτυρας και πρωταγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης ο ευπατρίδης κι εθνικός ευεργέτη Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας καταθέτει τη μαρτυρία του:⁴⁸

Τυχοδιωκτικά στοιχεία της Λάρισας, που δεν είχαν καμιά σχέση με τους Βλάχους, ακόμη κι ένας Πελοποννήσιος, γράφονταν στη Λεγεώνα

Αυτούς αντιμετωπίζουν –και μετά διαλύουν– ευθύς αμέσως οι ίδιοι οι Βλάχοι.

Ο Αβέρωφ και έντεκα κορυφαίοι Βλάχοι προεστοί και επιστήμονες της Λάρισας υπογράφουν αμέσως υπόμνημα διαμαρτυρίας. Οι Ιταλοί τους συλλαμβάνουν και οι πιο πολλοί εγκλείονται σε στρατόπεδο αιχμαλώτων στην Ιταλία, έξω από τη Ρώμη. Μαζί τους, για τον ίδιο λόγο, από την Καστοριά ο ιατρός Μιχαήλ Ι. Τσίρλης, αδελφός της γιαγιάς μου Λίνας και ο γυμνασιάρχης Κων. Πηγεών. Επιστρέφουν σκιές. Μόνον ο Μιχαήλ απουσιάζει. Εξοντώνεται στο γερμανικό στρατόπεδο του Νταχάου. Είχε λάβει μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα και είχε περιθάλμει τον Παύλο Μελά.

Η Ναταλία Π. Μελά περιγράφει τη σκηνή:⁴⁹

Ξημερώματα ήλθαν στο δάσος άλλοι δύο από τη Νέβεσκα να δουν τον Παύλο. Ο γιατρός ο Τσίρλης και ο αδελφός του τού έφεραν ρούχα ν' αλλάξει, στεγνά προσόψια να σφουγγίσει το πρόσωπό του, του έφεραν του πολιτισμού τη γλύκα, την αδελφοσύνη

Ο συνταγματάρχης Αθανάσιος Χρυσόχου, επιτελάρχης του Βλάχου στρατηγού Τσολάκογλου κατά το Έπος 1940-1941, είχε τοποθετηθεί κατά την Κατοχή στη Θεσσαλονίκη υπό κάποιον άσχετο υπηρεσιακό μανδύα με αποκλειστική αποστολή να παρακολουθεί άγρυπνα και, ει δυνατόν, να αντιμετωπίζει την προπαγάνδα των Ιταλών στους βλαχόφωνους Μακεδόνες. Καταθέτει στην Ιστορία την αυθεντική μαρτυρία του:⁵⁰

48. Ευαγγέλου Αβέρωφ-Τοσίτσα, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Τρίκαλα, ΦΙΛΟΣ, 21987, σελ. 74.

49. Ναταλίας Π. Μελά, *Παύλος Μελάς*, Αθήνα 21963, σελ. 398.

50. Αθ. Ι. Χρυσόχου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία, Η δράσις της ιταλο-ρουμανικής προπαγάνδας*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1951.

Προς μεγίστην τιμήν του ιδιαιτέρου, αλλά και του ελληνικού του ονόματος, το βλαχόφωνον στοιχείον εν τη μεγίστη αναλογία του εστάθη ανώτερον των περιποιήσεων και προσφορών και αψηφούν πάντα κίνδυνον και πάσαν απειλήν δι' άλλην μίαν φοράν διεκήρυξεν απεριφράστως τους αρρήκτους δεσμούς της υπερηφάνου ταύτης διακλαδώσεως της ελληνικής φυλής προς την Μητέρα Πατρίδα.

Η αντίδρασις, προκληθείσα εκ των σπλάγγων αυτού τούτου του βλαχικού στοιχείου, ανέτρεψεν άρδην όλους τους χαρτίνους πύργους των Ιταλών και Ρουμάνων.

Άλλωστε, τη ρουμανική προπαγάνδα για την καταγωγή των βλαχοφώνων Ελλήνων από τους Ρουμάνους είχαν απορρίψει ευθύς εξ αρχής απερίφραστα, αλλά μάταια, επιφανείς Ρουμάνοι γλωσσολόγοι και ιστορικοί όπως οι I. Coteuanu, Cusu Parakosta, Goga Dumutru και Lazarescu Lecanta.⁵¹

Ο τελευταίος ήταν γενικός επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο το 1903. Σε έκθεση προς την κυβέρνηση της Ρουμανίας έγραψε:⁵²

Δαπανούμε περισσότερα από 70.000 χρυσά φράγκα τον χρόνο για σχολεία χωρίς μαθητές, ρουμανίζουν μόνον όσοι ανταμείβονται και, όπου σταματά να ρέει το χρήμα μας, παύει να υφίσταται ρουμανικό έθνος.

Το γεγονός ότι οι Βλάχοι είναι λατινοφωνήσαντες αυτόχθονες Έλληνες απέδειξαν επίσης οι Ρουμάνοι ιστορικοί A. D. Xenopol, V. Parvan, Radu Vulpe και Al. Graur.

Στους καιρούς μας οι βλαχόφωνοι Έλληνες συγκεντρώνουν το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον ξένων κέντρων τα οποία θεωρούν –και εργάζονται να αποδείξουν ότι οι Βλάχοι, παρότι είναι αφοσιωμένοι στον ελληνισμό, ανήκουν δήθεν σε ένα ξεχωριστό διαπεριφερειακό έθνος των Βαλκανίων και, γι' αυτό, χρειάζονται ανάδειξη, προστασία και ενίσχυση αυτής της υποτιθεμένης ξεχωριστής εθνικής τους ταυτότητας. Ανεξάρτητα από την ποιότητα των προθέσεών τους και τον βαθμό του μεταξύ τους συντονισμού, οι προστάτες των Βλάχων καθιστούν αντικειμενικά φανερό εξ αποτελέσματος ότι όλες οι ενέργειές τους συγκλίνουν στον κατακερματισμό του ελληνικού έθνους, στη σταδιακή αποδόμησή του και στη διολίσθησή του σε μια κινουμένη άμμο αλληλοϋποβλεπομένων λαϊκών ομάδων που μοιραία θα αυτοτροφοδοτούν αμοιβαία την εσωστρέφεια, τη φοβία και την καχυποψία. Άλλωστε, από τον καιρό του Ομήρου έως σήμερα, οι Έλληνες έχουμε μακρά παράδοση εμφυλίων ερίδων, ανοικτών ή συγκεκαλυμμένων.

Οι Βλάχοι εν προκειμένω χρησιμοποιούνται σαν ένα από τα πύονια σ' αυτή τη σκακιάρα όπου όλες οι επί μέρους κινήσεις υπηρετούν τελικά μια ευρεία γεωστρατηγική επιδίωξη στη Βαλκανική. Δεν έχει καμιά σημασία αν έχουν συνείδηση αυτής της γεωστρατηγικής οι επί μέρους παίκτες (διανοούμενοι, επιστήμονες, επιχειρηματίες, δημοσιογράφοι, πολιτικοί κ.ά.). Ο Τελικός Παίκτης προτιμά ασφαλώς να μην αντιλαμβάνονται τον τελικό γεωστρατηγικό σκοπό του οι επί μέρους παίκτες

51. Αχ. Λαζάρου, *Συμβολή της ρουμανικής επιστήμης στην ορθή λύση των Βλάχων της Ελλάδος*, Αθήνα 2007.

52. Κων. Αν. Βαβούσκος, *Η συμβολή του ελληνισμού της Πελαγονίας εις την Ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη, έκδοση Ε.Μ.Σ., 1959.

και πολύ λιγότερο τα πόνια του. Ο καλύτερος πράκτορας είναι όποιος αγνοεί παντελώς ότι πρακτορεύει ξένα συμφέροντα, πιστεύει όμως ότι υπηρετεί τα πραγματικά συμφέροντα της χώρας του και του Λαού της.

Το στρατήγημα των ξένων κέντρων στηρίζεται στο θεώρημα ότι οι Βλάχοι, που σήμερα ζουν επί αιώνες διασκορπισμένοι στα Βαλκάνια, δεν προέρχονται από τον ευρύτερο ελληνικό χώρο ούτε αποτελούν –και ανέκαθεν ήθελαν να αποτελούν– αναπόσπαστο μέρος του ενιαίου ελληνισμού –του Ρωμαϊκού, δηλαδή. Ωστόσο, όσα ήδη στοιχεία καταγράφονται με ονοματεπώνυμα, τόπο, χρονολογία και πηγές καθώς επίσης αδιάβλητες μελέτες ξένων επιστημόνων σε χρόνο ανύποπτο, πριν τα μέσα του 20ού αι., καθώς επίσης επίσημα στοιχεία ξένων κρατών κατά τους 17ο, 18ο και 19ο αιώνες αποδεικνύουν ότι οι Βλάχοι:

1ον Κατά τους τέσσερις προηγούμενους αιώνες διέπρεπαν ταυτόχρονα σε πολλές χώρες, όπως στην Ιταλία, τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία, την Αίγυπτο, τη Ρωσία, τη Ρουμανία και, φυσικά, στην αχανή Οθωμανική Αυτοκρατορία. Διέπρεπαν εξίσου και σ' όλα τα Βαλκάνια. Όλοι, χωρίς καμιά εξαίρεση, προέρχονταν από τον ευρύτερο ελληνικό χώρο, που συμπίπτει με την Επικράτεια της σημερινής Ελλάδος, εκτός από την Βόρειο Ήπειρο και την Άνω Μακεδονία. Ο συγκεκριμένος μάλιστα τόπος της καταγωγής τους καταγράφεται ονομαστικά στα επιτύμβιά τους της Διασποράς και σε επίσημα έγγραφα των ξένων χωρών όπου έζησαν.

2ον Ταυτίζονταν και επιθυμούσαν να ταυτίζονται με τον ελληνισμό. Οι ξένοι σύνοικοί τους Λαοί τούς ταύτιζαν με τους Έλληνες. Έγραφαν στους τάφους τους τα επιτύμβιά τους στην ελληνική. Υπέγραφαν στα ελληνικά τα αλλόγλωσσα έγγραφα.

Η κυριαρχία των Βλάχων στην οικονομία και την κοινωνία τόσων πολλών και τόσο αχανών χωρών οφείλεται, εκτός από τις έμφυτες αρετές τους, στα παροιμιώδη δίκτυα που είχαν απλώσει συστηματικά σε όλες τις κύριες οδικές αρτηρίες του ελληνικού χώρου, των Βαλκανίων και της Μεσευρώπης. Ανέκαθεν άλλωστε ήσαν οι φύλακες της Εγνατίας οδού, των άλλων αυτοκρατορικών οδών και των κλεισωρειών επί 1.900 περίπου χρόνια ήδη από τον καιρό των Ρωμαίων –γι' αυτό εξάλλου και λατινοφώνησαν. Είναι οι περίφημοι Βλάχοι *Οδίται* των βυζαντινών Χρονικών, οι αρματολοί, οι πραγματευτάδες και οι караβανάρηδες της οθωμανικής εποχής.

Κατά μήκος των κεντρικών αυτών εμπορικών αρτηριών οι Βλάχοι διατηρούσαν όλα σχεδόν τα χάνια στα οποία άλλωστε υποδέχονταν τα βλάχικα караβάνια και, από τους ανταγωνιστές των Βλάχων εμπόρων, συνέλεγαν πολύτιμες οικονομικές πληροφορίες. Οι μαρτυρίες των Σέρβων ερευνητών είναι αποκαλυπτικές. Γράφουν:

Σ' όλα τα χάνια των μεγάλων δρόμων, στη Σερβία, οι χαντζήδες ήσαν κυρίως Τσίντσαροι, οι οποίοι ευχαρίστως εξελληνίζονταν (...) Στον μεγάλο δρόμο (Εγνατία) που οδηγούσε στην Κωνσταντινούπολη δεν υπάρχει ούτε ένα χάνι ή πανδοχείο που το αφεντικό του να μη είναι Τσίντσαρος.⁵³

53. L. Sreten, Popovits, *Putovanje*, σελ. 95, 213.

Ωστόσο, στους μεγάλους δρόμους και στα περάσματά τους δεν αρκούσαν μόνον τα βλάχικα χάνια. Χρειάζονταν και οι πολεμιστές. Γράφουν οι Σέρβοι ερευνητές:

Ανάμεσα στους Τσίντσαρους υπήρχαν και σπουδαίοι ήρωες που σε τίποτε δεν υστερούσαν από τους πιο μεγάλους ήρωες των άλλων εθνικών ομάδων των Βαλκανίων (...). Ο Βέλτσιο δοξάστηκε κατά την πρώτη επανάσταση (των Σέρβων) υπερασπιζόμενος το οχυρό του Ντέλινγκραντ. Σκοτώθηκε Μεγάλο Σάββατο, 5 Απριλίου 1806 (...). Στην περιοχή της Κράινα Κότσινα αναδείχθηκε ο Γκιόργκιε Τσίπλακ, γνωστός ως Ντελή-Γκιόργκιε. Πέρασε στην Αυστρία, κατατάχθηκε στον στρατό και σύντομα έγινε λοχαγός. Μαζί του κατατάχθηκε και ο αδελφοποιητός του Πέτρος από τα Βιτώλια (...). Και ο Βλάϊκο Στόϊκοβιτς το 1788 απέκτησε τον βαθμό του λοχαγού και αργότερα τίτλο ευγενείας (...). Ο Μίλος Μπίρκα σκοτώθηκε ως Αυστριακός αξιωματικός σε μάχη κατά των Γάλλων, ενώ ο γιός του Μίσσια σκοτώθηκε αργότερα στο σώμα του χαϊντούκου Βέλκο (...). Στην επανάσταση του 1804 συναντούμε μερικά σημαντικά πρόσωπα τσιντσάρικης καταγωγής στα οποία πολλά οφείλει το (σερβικό) έθνος μας. Ανάμεσά τους οι αδελφοί Ντιμίτριε ο Κουγιουμτζής και Κώστα-μπέη. Αργότερα ο Ντιμίτριε έγινε βοϊβόδας του Πάζαρ. Τον Κώστα-μπέη το 1813 τον έπιασαν οι Τούρκοι και ο Σουλείμάν πασάς τον αποκεφάλισε. Ο Τσίνταρος Γιάγκος από την Αχρίδα προσχώρησε αμέσως στους επαναστάτες Σέρβους και ο Καραγιώργης τον έκανε αρχηγό. Το 1811 έγινε βοϊβόδας στο Ποζάρεβιτς. Ο Τσίνταρος Μάρκο, από την Μπέλιτσα (Μπέαλα της Αχρίδας) βρισκόταν μόνιμα σχεδόν στο πλευρό του Καραγεώργη και ήταν ο καλύτερος ήρωας. Ο Κόντα από τα Γιάννενα δοξάστηκε στην πολιορκία του Βελιγραδίου όταν παραμονή του Αγίου Ανδρέα 1806 κατέλαβε την πύλη της Μπάνια Λούκα ή του Σάβου. Δεν ήταν ούτε 30 χρονών το 1813 που σκοτώθηκε. Ο Γεώργιος Ζάγκλα από το Μπλάτσι ήταν μουλούκμπασης. Διακρίθηκε στη μάχη για τον ηρωισμό του και την ευφυΐα του.⁵⁴

Βλάχοι πολεμιστές διακρίθηκαν επίσης στους Ναπολεοντείους Πολέμους. Τότε ο Γεωργάκης Ολύμπιος πολέμησε κατά των Γάλλων στη Βλαχία και αναδείχθηκε συνταγματάρχης του ρωσικού στρατού. Ο Παύλος Πίπιλας στις μάχες της Φραγκφούρτης και του Όντερ οπότε προήχθη επ' ανδραγαθία σε ταγματάρχη, τιμήθηκε με το παράσημο της Μαρίας Θηρεσίας και τον τίτλο του βαρόνου. Έγινε στρατηγός και στη συνέλευση του Τεμισβάρ το 1790 ήταν Επίτροπος του Αυτοκράτορος. Ο Πέτρος Δούκας, αφού διακρίθηκε στους πολέμους κατά των Τούρκων, των Γάλλων και των Ιταλών, πολέμησε στη Γερμανία και στην Ελβετία. Έγινε συνταγματάρχης, Ιππότης του Τάγματος της Μαρίας Θηρεσίας, βαρόνος, μέλος του Κρατικού Συμβουλίου και Μυστικισύμβουλος του Αυτοκράτορος Φραγκίσκου Α΄ τον οποίο ακολούθησε το 1813 στο Παρίσι όπου υπεγράφη η συνθήκη ειρήνης με τον Μέγα Ναπολέοντα. Ο μικρότερος αδελφός του Ηλίας ήταν συνταγματάρχης του Τσάρου. Όλοι μιλούσαν βλάχικα.

Ο Βλάχος Πέταρ Ίτσκος, απεσταλμένος του Καραγεώργη στην Κωνσταντινούπολη, διαπραγματεύθηκε με την Υψηλή Πύλη και πέτυχε τη συνθήκη που αναγνώρισε την πρώτη αυτονομία της Σερβίας. Στη διαπραγματευτική ομάδα των

54. Δρ Ντούσαν Γ. Πόποβιτς, όπου ανωτ., σελ. 289, 290-294.

«Σέρβων» μετείχε επίσης ο Ναούμ Καρνάρας από τη Μοσχόπολη. Μέχρι και το 1937 τα ονόματα αυτών των Βλάχων μνημονεύονταν στους εορτασμούς των εθνικών επετείων της Σερβίας.

Ωσάν να μη αρκούσαν όσα επιτεύγματα προαναφέρθηκαν, οι Βλάχοι ήσαν επί πλέον επιδέξιοι οικοδόμοι, αρχιτέκτονες και γεφυροποιοί. Με θαυμασμό που φτάνει την υπερβολή ο Κάνιτς σημειώνει :⁵⁵

Αυτοί έχτισαν την Κωνσταντινούπολη, το Βελιγράδι και την Αθήνα. Ήταν ιδιαίτερα επιδέξιοι στο χτίσιμο τζαμιών και γεφυρών. Ο Τσίντσαρος, χρησιμοποιώντας μόνον την έμφυτη οξύνειά του, έλυνε εύκολα και τα πιο δύσκολα προβλήματα στο χτίσιμο γεφυριών με πολλές καμάρες και στην ανέγερση τρούλων με πολλά τόξα.

Η μεγάλη έκθεση που οργανώθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 2011 παρουσιάζει τα εκλεπτυσμένα κτίρια του 19ου αι. και τους αρχιτέκτονές τους οι οποίοι έδωσαν ευρωπαϊκή μορφή στην Πόλη. Ανάμεσα στους αρχιτέκτονες αυτούς παρουσιάζονται και τέσσερις Βλάχοι.

Η Θεσσαλονίκη, κεντρική πύλη, οικονομικό και πολιτιστικό μητροπολιτικό κέντρο των Βαλκανίων επί 20 περίπου αιώνες, συνδέεται ανέκαθεν άρρηκτα με τους Βλάχους. Άλλωστε είμαστε οι μόνοι που στη λαλιά μας διασώζουμε το αρχαιότερο όνομά της. Ιδού τρεις αποκαλυπτικοί προαιώνιοι δεσμοί:

(1) Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι στον Θερμαϊκό κατά τους Μηδικούς Πολέμους, πριν 2.500 σχεδόν χρόνια, υπήρχαν τρία κεντρικά πολιίσματα: η Θέρμη, η Χαλάστρα και η *Αλία*. Αυτές συνένωσε, μετά δύο περίπου αιώνες, ο Βασιλεύς Κάσσανδρος σε μια μεγάλη πόλη στην οποία έδωσε το όνομα της συζύγου του και αδελφής του Μεγάλου Αλεξάνδρου: Θεσσαλονίκη. *Αλία* στην αρχαία ελληνική σημαίνει θαλασσινή και αλμυρή: *άλς* η αλμυρή θάλασσα και *άλας* το αλάτι της. Το *άλας* ονομάζεται στη λαλιά μας *sare* και, γι' αυτό, εμείς οι Βλάχοι ονομάζουμε *Saruna* τη Θεσσαλονίκη, δηλαδή *Αλία*, όπως την ονόμαζε ο Ηρόδοτος. Την ονομασία *Saruna* βρήκαν μετά χίλια χρόνια στα χείλη των γηγενών Βλάχων οι Σλάβοι τον 6ο αι. μ.Χ. και, έτσι, την ονόμασαν Σόλουν.

(2) Στα Αρχαία της Βενετίας φυλάσσεται έγγραφο του 1430 με το οποίο η Σύγκλητος εξουσιοδότησε τον Ενετό Βάιλο της βενετοκρατούμενης Θεσσαλονίκης να στρατολογήσει Βλάχους πολεμιστές. Αυτοί πολέμησαν τους Οθωμανούς πολιορκητές υπερασπιζόμενοι μέχρις ενός τη Θεσσαλονίκη την οποία είχαν εγκαταλείψει οι πλείστοι άλλοι κάτοικοί της.

(3) Η Αγία Παρασκευή είναι ανέκαθεν η προστάτιδα των Βλάχων που την ονομάζουν *St Veneri* και την ταυτίζουν με την αρχαία θεά Αφροδίτη (*Venus-Veneris* στη λατινική). Στην Αγία Παρασκευή, λοιπόν, ήταν αφιερωμένος, από τον 5ο αι. ήδη, ο αρχαιότερος σωζόμενος χριστιανικός ναός της Αχειροποιήτου που τώρα θεωρείται –ανέκαθεν δήθεν– αφιερωμένος στην Παναγία. Όμως στην Αχειροποίητο εισήλθε Πορθητής το 1430 ο Σουλτάνος Μουράτ Β', έθεσε τον «τουρά» του σε κίονα του αριστερού της κλίτους και την έκανε τζαμί. Επί πέντε αιώνες από τότε μέχρι και το 1912, η Αχειροποίητος ονομάζονταν *Εσκή Τζουμά τζαμί*, δηλαδή τζαμί της Παλαιάς Παρασκευής. Ακόμη και σήμερα στην Αχειροποίητο λειτουργ-

55. Kanits, σελ. 332, 335.

γεί, δεξιά, παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής. Άλλωστε, είναι εξακριβωμένο ιστορικά ότι, 170 χρόνια μετά την άλωση, οι Βλάχοι κυριαρχούσαν στην πόλη. Ο καθηγητής και ακαδημαϊκός Μιχαήλ Σακελλαρίου υπογραμμίζει:⁵⁶

Το 1605 οι Βλάχοι αποτελούσαν το μισό του χριστιανικού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης

Εξάλλου, πλησιάζοντας τους καιρούς μας, στο παμπάλαιο αγίασμα της Αγίας Παρασκευής, έξω από τη Ληταία πύλη των τειχών, η Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης, που διοικούσαν Βλάχοι, ίδρυσε το 1900 τα Νεκροταφεία της Αγίας Παρασκευής. Τον πανηγυρικό λόγο των εγκαινίων μάλιστα εξεφώνησε Βλάχος: ο κορυφαίος φιλόλογος Πέτρος Παπαγεωργίου από το Κρούσοβο ο οποίος αναφέρθηκε διεξοδικά στα έως τότε αρχαιολογικά ευρήματα, ιδιαίτερα στις ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες που μαρτυρούν σε συνέχεια ταφές στον ίδιο ακριβώς χώρο.

Δεν είναι καθόλου τυχαία, λοιπόν, η (ουσιαστικά επαν-) ίδρυση των Νεκροταφείων στο αγίασμα της Αγίας Παρασκευής, όπως θα νόμιζε κάποιος ανελλήνιστος. Αντίθετα φανερώνει τον μυχιαίτατο ειρμό της Ιστορίας που από τα πανάρχαια χρόνια τηρούμε οι λατινοφωνήσαντες αυτόχθονες Έλληνες, υποσυνείδητα ασφαλώς αλλά οπωσδήποτε ακολουθώντας συνειδητά τα βήματα της παράδοσής μας. Από τα αρχαιότατα χρόνια η θεά Αφροδίτη, που εμείς ταυτίζουμε με την Αγία Παρασκευή, λατρευόταν με τρεις ιδιότητες: η Αφροδίτη του έρωτα και της ομορφιάς, η λιμενία Αφροδίτη των απάνεμων λιμανιών και της ναυσιπλοΐας και, τρίτον, η Αφροδίτη των νεκρών που τα σεβάσματα ιερά της λατρευόταν στα αρχαία νεκροταφεία. Στα αρχαία νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης έχουν βρεθεί πολλά πήλινα μικρά ειδώλια της θεάς ως κτερίσματα των νεκρών Θεσσαλονικέων και πολλά επιτύμβια με ανάγλυφη τη μορφή της.⁵⁷

Η Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης ιδρύεται το 1871, αμέσως μετά το βουλγαρικό σχίσμα, για να υπερασπισθεί τα ελληνικά εθνικά δικαιώματα. Ιδρυτής της ο Βλάχος Στέφανος Κων. Τάττης, γιος του Φιλικού Κωνσταντίνου Στ. Τάττη. Τον διαδέχονται στην προεδρία μέχρι το 1924 άλλοι τρεις Βλάχοι. Ενωρίτερα προστάτης των Ελληνικών Γραμμάτων ήταν Νάνος (Ιωάννης) Γούτα Κανταντζόγλου, ο πλουσιότερος προεστός της πόλης. Και ο Μιχαήλ Τοσίτσας, Μέγας Εθνικός Ευεργέτης, χρηματοδοτεί την πρώτη ελληνική σχολή που έχει μόλις ιδρύσει ο επίσης Βλάχος προεστός Δημητράκης Μπαλταδώρος Οικονόμου. Το 1900 ο Άθως Ρωμάνος, Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη, αναφέρει στον προϊστάμενό του Υπουργό των Εξωτερικών τα εξής:

Ενταύθα, ως γνωστόν, ζώσι πολυάριθμοι βλαχόφωνοι καταγόμενοι εκ Κρουσόβου, Νεβέσκης, Μεγαρόβου, Βελισσού, Κλεισούρας, Σαμαρίνης και Βεροίας, οίτινες, Έλληνες θεωρούντες εαυτούς και ελληνικά σκεπτόμενοι και εκπαιδευόμενοι, ικανήν

56. Μακεδονία, 4.000 χρόνια ελληνικής Ιστορίας και πολιτισμού, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1982, σελ. 355.

57. Νικ. Παπαχατζής, Η Θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1987, σελ. 136-137.

ζωήν παρέχουσιν εις το φθίνον ιθαγενές ελληνικόν στοιχείον ίνα μη προσθέσω και τους εκ του Βλαχολειβαδίου πολυαρίθμους βλαχοφώνους οίτινες παλαιόθεν έχουσιν ενσωματωθεί. Εάν αποχωρισθώσιν ούτοι αφ' ημών και αδιαφορίαν έχωσιν εις το μέλλον προς τα ημέτερα, η ενταύθα Ελληνική Κοινότης θέλει περιπέσει εις θέσιν μη ισοφαρίζουσιν ουδέ προς την επήλυδα βουλγαρικήν παροικίαν.

Έτσι αρχίζει ο ένοπλος Μακεδονικός Αγώνας με κέντρα τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι όπου πρωταγωνιστούν οι Βλάχοι. Στη Θεσσαλονίκη το Εκτελεστικό του Αγώνα έχει οκτώ μέλη. Οι έξι είναι οι Βλάχοι: Δημήτριος Ζάννας και Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου από το Λιβάδι του Ολύμπου, Κωνσταντίνος Τορνιβούκας από την Κλεισούρα, Αλκιβιάδης Μάλτος από το Μοναστήρι, Αργύριος Ζάχος από τα Βελεσά και Γεώργιος Σαμαράς από το Σέλι. Σύνδεσμος ο φαρμακοποιός Μιλτιάδης Κέννας από τον Ασπροπόταμο, που είχε το φαρμακείο του αντίκρυ από το αρχοντικό του πρωταγωνιστού ιατρού Δημ. Ζάννα στη λεωφόρο Χαμιντιέ, τώρα Εθνικής Αμύνης.

Τον Αγώνα συντονίζει ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς, ο οποίος αργότερα δηλώνει στον Αλέξανδρο Δ. Ζάννα, γαμβρό της Πηνελόπης Δέλτα:

Αν δεν είχα μαζί μου τους Κουτσόβλαχους, δεν θα μπορούσα να βγάλω πέρα τον Μακεδονικό Αγώνα.

Τη μαρτυρία του διασώζει ο Γεώργιος Μόδης, Μακεδονομάχος, υπουργός και βάρδος του Αγώνα από το Μοναστήρι.

Περιορίζοντας τον ιστορικό ορίζοντα στον 20ό και στην αυγή του 21ου αι. εξακριβώνουμε ότι οι Βλάχοι πρωταγωνίστησαν και άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους σε όλες ανεξαιρέτως τις πτυχές της ζωής της Θεσσαλονίκης: παιδεία και λογοτεχνία, κοινωνία και ευεργεσία, οικονομία και πολιτική, τέχνες και ψυχαγωγία, αθλητισμός και συνδικαλισμός. Συχνά κράτησαν τα ηνία και πάντοτε επηρέασαν αποφασιστικά την ηγεσία. Βλάχοι ήσαν ένας ονομαστός Μητροπολίτης, ο μετέπειτα Μέγας Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' ο Μεγαλοπρεπής, έξι Υπουργοί και τρεις Υφυπουργοί, έξι Δήμαρχοι της Θεσσαλονίκης και πέντε Αντιδήμαρχοι, πέντε Δήμαρχοι Δήμων της Μείζονος Θεσσαλονίκης, δύο Αντινομάρχες της, οκτώ ευεργέτες της, τρεις Πρυτάνεις, σαράντα πέντε καθηγητές Πανεπιστημίου, πέντε εκδότες επτά εφημερίδων, οκτώ διευθυντές επτά εφημερίδων, είκοσι οκτώ Πρόεδροι και έξι Γενικοί Διευθυντές κορυφαίων Οργανισμών, επιστημονικών Συλλόγων και Ιδρυμάτων, ιδιοκτήτες δώδεκα εμβληματικών ξενοδοχείων καθώς επίσης ιδιοκτήτες πολλών κεντρικών μεγάρων, πολυκαταστημάτων, βιομηχανιών, ζαχαροπλαστειών, νυκτερινών κέντρων κ.ά., σπουδαίοι επιστήμονες, έμποροι, χρυσικοί, μουσικοί, ζωγράφοι, λογοτέχνες, εκπαιδευτικοί, καλαθοσφαιριστές κτλ.

Το 2011 Δήμαρχος Θεσσαλονίκης είναι ο Γιάννης Μπουτάρης, Αντιπεριφερειάρχης Θεσσαλονίκης ο Απόστολος Τζιτζικώστας, Αντιδήμαρχοι: η Καλυψώ Γούλα και ο Κωνσταντίνος Ζέρβας, Βουλευτής Θεσσαλονίκης, του Κ.Κ.Ε., από το 2004 συνεχώς ο Συρρακιώτης καθηγητής Ιωάννης Ζιώγας, Πρόεδροι της Δ.Ε.Θ. ο Γιάννης Κωνσταντίνου, της ΧΑΝΘ ο Ντάνης Σωσσίδης και της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών ο Νίκος Ι. Μέρτζος.

Συνεχίζοντας την πατρώα παράδοση των Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών και στη Θεσσαλονίκη, που τής χαρίζουν: ο αρχιτέκτων Λύσανδρος Κανταντζόγλου το Κανταντζόγλειο Στάδιο· ο ιατρός Αλέξανδρος Καρίτης το Καρίπειον Ίδρυμα και το Καρίπειον Μέλαθρον· η Αλίκη Νέστορος Τέλλογλου, κόρη Ναούμ Ωρολογιά, το Τελλόγλειο Ίδρυμα· ο Δημήτρης Ζάννας το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα και στην Αμερικανική Γεωργική Σχολή το μεγάλο κτήμα του· ο καθηγητής Αλέξανδρος Σβώλος τη Βιβλιοθήκη του στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο· ο συμβολαιογράφος Μενέλαος Οικονόμου 10.000 χρυσές λίρες στη Σχολή Τυφλών. Κορυφαίοι οι αδελφοί Νικόλαος και Λεωνίδας Παπαγεωργίου το Νοσοκομείο Παπαγεωργίου.

Βλάχοι, με τις εφημερίδες τους και την πένα τους, καθοδηγούν επί 175 χρόνια την κοινή γνώμη, την κοινωνία και την πολιτική της Βορείου Ελλάδος από τη Θεσσαλονίκη. Κυριαρχούν πραγματικά στον Τύπο.

Τις πρώτες ιδιωτικές κλινικές της Θεσσαλονίκης ιδρύουν ο Κων. Δαν και οι αδελφοί Κούφα. Το Δημοτικό Νοσοκομείο ο Γ. Οικονόμου. Συνιδρυτής της Ψυχιατρικής Κλινικής Πισσαλίδη ο Γεώργιος Καρίτης.

Την Εμπορική Σχολή ιδρύει ο ιερομόναχος Στέφανος Νούκας. Νούκα στα βλάχικα σημαίνει καρύδι.

Την τοπογραφία της Θεσσαλονίκης καθ' όλο τον 20ό αι. ορίζουν εμβληματικά μέγαρα, ξενοδοχεία, ζαχαροπλαστεία, καπνομάγαζα, νυκτερινά κέντρα και επιχειρήσεις Βλάχων, καθώς επίσης οδοί αφιερωμένες σε Βλάχους.

Προϋποθέτουν μια ανθρωπογεωγραφία Βλάχων σε μεγάλο βάθος χρόνου και δράσεων. Ιχνογραφούν απλώς –και μάλιστα ελλειπτικά– την παρουσία των Βλάχων στη Θεσσαλονίκη τα τελευταία μόνον 110 χρόνια. Έστω πολύ θαμπά, φανερώνουν πως δίχως Βλάχους δεν νοείται Θεσσαλονίκη.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΘΑΝ. ΑΛΤΙΝΤΖΗΣ
ΚΑΜΒΟΥΝΙΩΝ 2-4, (Ιπποδρομίου)
ΤΗΛ. 2310 221.529, FAX 242.440
ΒΙ.ΠΕ ΣΙΝΔΟΣ ΤΗΛ. 2310 795.928, FAX 569.792
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Website: www.altintzis.gr
E-mail: angelos@altintzis.gr